

**Redaktør O. Thommessen som
litteraturformidler –
en bokhistorisk undersøkelse av
*Norsk Folkebibliothek***

Masteroppgave i litteraturformidling
av Stine Rønne

Institutt for litteratur, områdestudier og europeiske språk
Det humanistiske fakultet

Veileder: Jon Haarberg

Høst 2008

Sammendrag

Stine Rønne, *Redaktør Thommessen som litteraturformidler – en bokhistorisk undersøkelse av Norsk Folkebibliothek*. Masteroppgave i litteraturformidling, Universitetet i Oslo, høst 2008.

Oppgaven undersøker og beskriver bibliotekserien *Norsk Folkebibliothek*. I perioden 1879–1887 utga Verdens Gang til sammen 21 bøker under denne tittelen. Bøkene ble sendt direkte på døren til alle abonnentene, som gratis vedlegg til avisen. Avisens redaktør var venstremannen O. Thommessen – en meget sentral person i samtiden og hyllet av ettertiden som en av de mest markante journalister og redaktører i norsk pressehistorie. Da ingen tidligere har gjort bibliotekserien til gjenstand for noen inngående undersøkelse, består et vesentlig moment i oppgaven av å redegjøre for bøkene og konteksten avisen etablerer for dem. Sentralt står bibliotekseriens materielle betingelser, som distribusjonsmåte og fysiske utforming. Et annet moment er å finne ut om bibliotekserien kan sies å være et uttrykk for spenningen mellom *politikeren* og *litteraten* Thommessen, og hvorvidt han brukte bibliotekserien som kulturpolitisk redskap.

Undersøkelsen viser at *Norsk Folkebibliothek* først og sist var Thommessens eget prosjekt. Bøkene forener ideer fra norsk nasjonsbygging, europeisk åndsliv, Venstres ideologi og kampen for parlamentarismen, samt Thommessens eget litteraturpolitiske syn. *Norsk Folkebibliothek* kan ses på som Thommessens ønske om å bidra til den wergelandske folkeopplysningsstrategien, og som hans forsøk på å kanonisere den norske litteraturen. Litteraturen og historien i bibliotekserien blir lest og presentert som politikk, og i denne konteksten fremstår blant andre både Kielland og Luther som radikale venstrepolitiske symboler og representanter for liberalismen. Undersøkelsen av hver enkelt bok i biblioteket og de aktuelle årgangene av Verdens Gang røper at bøkene nådde vidt ut og hadde bemerkelsesverdig høye opplagstall. *Norsk Folkebibliothek* har utvilsomt banet vei for senere bibliotekserier, blant dem Johan Sørensens *Bibliothek for de tusen Hjem*. Oppgaven åpner for videre diskusjon omkring presselitteratur, og aktualiserer den nære sammenhengen mellom pressehistorie og bokhistorie.

Innhold

Sammendrag	s. 1
Innhold	s. 2
Forord	s. 3
Kapittel 1: <i>Norsk Folkebibliothek, Verdens Gang og O. Thommessen</i>	s. 4
1. Innledning	s. 4
2. Verdens Gang	s. 4
3. O. Thommessen	s. 6
4. Tidligere forskning	s. 9
5. Metode og problemformulering	s. 10
Kapittel 2: Et gratis bibliotek for Verdens Gangs abonnenter	s. 12
1. Form	s. 12
2. Innhold	s. 13
2.1 Det litteraturhistoriske	s. 14
2.2 Det konstitusjonelle	s. 15
2.3 Religion og naturvitenskap	s. 16
2.4 Helse og velvære	s. 16
2.5 Anonyme tekster	s. 17
3. Økonomi	s. 18
Kapittel 3: Opplysning og nasjonsbygging	s. 21
1. Innledning	s. 21
2. Opplysning	s. 22
2.1 Bonden i fokus	s. 24
2.2 Opplysning som kulturell og nasjonal dannelse	s. 25
2.3 Opplysning som moderne prosjekt	s. 28
3. Nasjonsbygging	s. 29
3.1 De store menn	s. 33
3.2 Politiske og nasjonale symboler	s. 34
Kapittel 4: Betydning og virkning	s. 38
1. Innledning	s. 38
2. Bjørnson	s. 39
3. Kielland	s. 40
4. Ibsen	s. 42
5. Betydning	s. 46
5.1 Eftervirkninger	s. 48
Avslutning: Litteraturens seier	s. 52
Appendiks: <i>Norsk Folkebibliothek</i> – en innholdsfortegnelse	s. 54
Litteratur	s. 68

Forord

Under arbeidet med denne oppgaven har jeg fått hjelp og støtte fra en rekke personer som jeg ønsker å takke. Min første takk går til Marianne Egeland for innspill under prosessen med prosjektbeskrivelsen og for hjelp med det videre arbeidet frem til tildeling av veileder. Takk også til Irene Engelstad for en rekke gode forslag i startfasen. Min største og varmeste takk går til min veileder Jon Haarberg for hans uvurderlige engasjement, optimisme og kyndige råd. Jeg vil også takke Jon for å ha formidlet kontakt med Aina Nøding. Aina fortjener stor takk for all hyggelig hjelp både i startfasen og underveis i prosjektet, og for å ha satt meg på sporet av *Norsk Folkebibliothek*. Hadde det ikke vært for henne ville jeg ikke ha endt opp med å skrive denne oppgaven. En stor takk går også til Henrik P. Thommessen for hyggelig lunsj på Blindern den 1. oktober 2008 og diskusjon omkring hans oldefar O. Thommessen. Henrik skal også ha takk for å ha hjulpet meg i arbeidet med å finne opplagstall og relevant litteratur, dessuten for å ha vist stor entusiasme for mitt prosjekt. Jeg vil også rette en takk til de tålmodige bibliotekarene på Nasjonalbiblioteket for all hjelp med innsamling av materiale, kopiering av sider fra gamle bøker som sto i fare for å falle fra hverandre og smuldre bort, samt gode tips og råd underveis i arbeidet. De ansatte på mikrofilmsalen ved Nasjonalbiblioteket fortjener også stor takk for å ha hjulpet meg ved en rekke anledninger. Enten problemet har vært tyding av avissider som nesten var uleselige, eller maskinen plutselig har slått seg vrang midt i et kritisk øyeblikk, har de alltid vært like blide og behjelpelige. Jeg vil også takke bibliotekarene ved henholdsvis Universitetsbibliotekene i Bergen, Trondheim og Tromsø og biblioteket ved Høgskolen i Bø, for å ha videreformidlet informasjon om samtlige eksemplarer av *Norsk Folkebibliothek* til meg. Helt til slutt vil jeg rette en varm takk til familie og venner for all støtte underveis og forståelse for min usosiale tilværelse den siste tiden.

Stine Rønne
Oslo, desember 2008

Kapittel 1

Norsk Folkebibliothek, Verdens Gang og O. Thommessen

1. Innledning

I perioden 1879–1887 utkom det en rekke bøker i Kristiania under tittelen *Norsk Folkebibliothek*. Forlaget var avisen *Verdens Gang*, som i likhet med flere andre aviser på denne tiden også utga bøker og ulike skrifter. Avisens redaktør het O. Thommessen. Mye er skrevet om denne mannen, både av artikler, bøker og hovedoppgaver. Det er likevel svært få av artiklene og bøkene som nevner *Norsk Folkebibliothek*, til tross for at *Verdens Gang* i årene serien ble utgitt, vokste til å bli landets mest utbredte avis og fenomenet derfor må ha vært kjent av mange. Om biblioteket nevnes, er det kun i forbi parten, og det gis aldri noen vesentlig betydning. Det er tydelig et lite påaktet fenomen, som heller ikke Thommessen selv har redegjort for. Det finnes ingen som har undersøkt det tidligere, og vi vet derfor svært lite om det. Jeg mener imidlertid at disse bøkene, i likhet med presselitteratur generelt, fortjener større oppmerksomhet. Ved å studere litteraturen i – og i tilknytning til – aviser, studerer man det som folk faktisk leste til daglig. Følgelig får man mye kunnskap ikke bare om tidens lesevaner, men også om de ulike avisenes litteraturformidling. Jeg vil i denne oppgaven derfor undersøke disse bøkene nærmere ved å søke å besvare følgende spørsmål: Hva var intensjonen bak serien? Hva inneholder den? Er innholdet i tråd med intensjonen? Hvilken betydning hadde serien i samtiden? Hvem var den rettet mot og hvem leste den? Hvilke eventuelle ettervirkninger hadde den? Hva var bakgrunnen for at *Verdens Gang* etablerte serien og hvorfor ble den lagt ned? Hva kan dette fortelle oss om avisens litteraturformidling? Før disse spørsmålene kan diskuteres, må vi imidlertid begynne med selve avisen *Verdens Gang* og dens redaktør O. Thommessen.

2. Verdens Gang

Verdens Gang ble stiftet i 1868.¹ Redaktør var lærer og telegrafist Peder Olsen, som i løpet av sin sjefsperiode fikk avisen til å vokse fra å være et ”ugeblad for Hvermand” til å komme ut tre ganger i uken (Hansen 1946: 15). Politisk befant redaktøren seg på den radikale siden med bondevennlige tendenser og skrev ”trivelige fortellinger som bøndene på Østlandet abonnerte på” (Thommessen 1991: 133). Da Olsen døde i 1876, hadde avisen gode abonnenttall.

---

¹ Det skal nevnes at *Verdens Gang* ikke var samme avis som dagens VG. Den *Verdens Gang* som ble startet i 1868, gikk inn i 1923. I 1945 ble det VG vi kjenner, etablert.

Sjefsstillingen ble overtatt av Johan Sverdrup, som innehadde den frem til 28. mai 1878. I løpet av denne toårsperioden opplevde han at opplagstallene først steg for så å gå voldsomt tilbake. Halfdan Hansen skriver i sin hovedoppgave i historie at nedgangen trolig skyldtes folks forventninger til Sverdrup – de ble ikke innfridd idet mange rett og slett gikk lei hans lange politiske utredninger (Hansen 1946: 15). Som opposisjonens ledende politiker på Stortinget hadde han dessuten ikke mye tid å avse til avisen. Redaktørstillingen ble overtatt av en av Sverdrups unge medarbeidere, den 27 år gamle O. Thommessen, og ifølge J. B. Halvorsens forfatterleksikon kom det dermed ”for første Gang en fast Ledelse ind i dette Blad, som fra nu af gikk frem med Kjæmpeskridt baade i Abonementantal og i politisk Indflydelse” (Halvorsen 1901: 712).

Det tok ikke lang tid før den nye redaktøren hadde snudd avisens negative trend: Allerede året etter var Verdens Gang ”en avis som måtte regnes med” (Hansen 1946: 16). Thommessen skrev ikke lange, akademiske artikler som Sverdrup og andre. Stilen hans var i stedet kort og fyndig, og hadde ifølge avishistorikeren Olav Røgeberg en tone ”som fikk flere enn før til å lytte” (Røgeberg 1957: 20). Også avisens utseende gjennomgikk store forandringer. Den ble mer leservennlig og appellerte dermed til flere enn tidligere. Resultatet var en ”tvers igjennom frisk og levende avis” (Røgeberg 1957: 22). Opprinnelig var Verdens Gang beregnet for lesere på landsbygden, men Thommessen klarte i tillegg å favne om folk i by og utland. Da han overtok i 1878, hadde Verdens Gang omkring 1.000 abonnenter. Fem og et halvt år senere ble avisen trykket i hele 14.000 eksemplarer (Tveterås 1986: 103, Høyer 1995: 275).² Til sammenligning viser en oppgave fra Poststyrelsen over postsendte eksemplarer i 1885 at tallene for den nest mest utbredte avisen, Vestlandsposten, var 7.121. Kristianiaposten sendte ut 4.502 eksemplarer, Aftenposten 3.357, Morgenbladet 2.058, mens Dagbladet ble sendt ut i bare 1.381 eksemplarer (Mjeldheim 1984: 43). Her skal det spesifiseres at denne oversikten dreier seg om *postsendte* eksemplarer, den viser med andre ord ikke det totale opplagstallet. Thommessen brakte i denne perioden stadig vekk små skrytende notiser i spaltene om avisens økende opplagstall. Leserne ble likeledes oppfordret til ”hver i sin Kreds at virke for Bladets Utbredelse.”³ Avisen var for øvrig en av de billigste i hovedstaden. For beboere i Kristiania kostet det 43 øre i måneden å holde avisen, mens abonnenter i andre byer måtte ut med 1 krone og 50 øre hvert kvartal. Denne prisen endret seg ikke nevneverdig de første ti årene av Thommessens redaktørtid, til tross for at avisen stadig

---

² Dette var litt under det som Morgenposten hadde i sin storhetsperiode på 1870-tallet, da den var landets mest utbredte avis.

³ Verdens Gang nr. 146 (11/12), 1879.

ble forbedret og utvidet. I 1886 brakte for eksempel redaktøren nyheten om at lørdagsnummeret ville bli utvidet med 832 spalter årlig, men ”uden Forhøielse i Bladets Pris”.⁴ Avisen var ifølge Thommessen ”Landets billigste Blad, i forhold til hva det byder sine Læsere.”⁵

Verdens Gang utkom hver tirsdag og torsdag med et dobbeltnummer, samt hver lørdag med et illustrert enkeltnummer. Frem til avisen i 1887 begynte å utkomme daglig,⁶ gjorde Thommessen praktisk talt alt arbeidet selv. Dette var noe uvanlig, da mye av det som sto i avisene på denne tiden, ble skrevet av folk utenfor redaksjonen. Ifølge medieforskeren Sverre Høyen var en redaktørs oppgave typisk å skaffe seg et nettverk av bidragsytere snarere enn å skrive selv (Høyen 1995: 298). Redaktøren av den konservative Morgenposten, Christian Friele – som for øvrig var Thommessens eneste virkelig jevnbyrdige motstander i pressen – tilbrakte for eksempel svært liten tid ved skrivebordet. Han foretrakk i stedet å arbeide ute i felten (Eide 2000: 61). Thommessen gjorde naturligvis også dette, men i mye mindre grad. Bortsett fra de gangene han slapp til en av samtidens rikssynsere, var det han selv som sto bak samtlige artikler (Halvorsen 1901: 713). Det er derfor riktig å si at avisen i perioden 1879–1887 var O. Thommessen.

3. O. Thommessen

Olaus Anthon Thommessen ble født i 1851 på et småbruk utenfor Horten.⁷ Ifølge biografen hans, Christopher Hals Gylseth, var han usedvanlig engasjert allerede fra ung alder (Gylseth 2006). Han var svært belest, med et lyrisk sinn, og drømte om å bli den nye Wergeland. Den avdøde dikteren, samt Bjørnstjerne Bjørnson, var den unge Thommessens største idoler. Sistnevnte skulle vise seg å bli en av hans aller beste venner. Disse dikterne representerte alt det han selv brant for: det romantiske, fremskrittet, frihetstanken, den sterke nasjonalfølelsen. Thommessen flyttet til hovedstaden og fikk tatt artium ved Heltbergs Studentfabrikk, og senere embetseksamen i jus.⁸ Han utmerket seg ikke spesielt karaktermessig, men det spilte mindre rolle for den unge Thommessen: Det viktigste var å kunne kalle seg cand. jur. i tillegg til å skaffe seg de riktige kontaktene. Gjennom studietiden hadde han hatt deltidsjobb i både

---

⁴ Verdens Gang nr. 28 (6/3), 1886.

⁵ Verdens Gang nr. 46 (21/4), 1887.

⁶ Verdens Gang ble dagsavis den 1. oktober 1887. Først da økte abonnementsprisen, riktignok minimalt. For utenbys abonnenter kostet det nå 1 kr 80 øre kvartalet, for innenbys abonnenter 60 øre måneden.

⁷ Skrivemåten av både fornavnet og etternavnet til Thommessen varierer. I det følgende velger jeg å referere til ham som O. Thommessen, da det var slik navnet som regel ble skrevet i Verdens Gang.

⁸ Han er portrettert i Garborgs *Bondestudentar* (1883) som gutten med hull i ”broki”. Garborg hentet ifølge Gylseth en god del av stoffet til romanen fra samtaler med nettopp Thommessen (Gylseth 2006: 25, 27).

Verdens Gang og Dagbladet, så han visste dessuten at det var pressen som lå hans hjerte nærmest.

Thommessens bekjentskapskrets var stor og hans korrespondanse enda større, og det er liten tvil om at han hadde en unik evne til å bygge nettverk. Det tok ikke langt tid før han hadde skaffet seg mange og viktige venner innenfor skandinavisk ånds- og kulturliv. Ifølge hans oldebarn Henrik P. Thommessen besto omgangskretsen hans av ”de som styrte landet” (Thommessen 1991: 136). Han må nok også ha vært i besittelse av usedvanlige tale- og overtalelsesevner. Da han overtok redaktørstolen etter Sverdrup i 1878, fikk han igjennom en uoppsigelig kontrakt, som redaktør på livstid (Høyen 1995: 306). Verdens Gang oppnådde raskt stor innflytelse i samfunnet, spesielt i det politiske liv. Martin Eide bemerker at Thommessen var en redaktør som ikke nøyde seg med å sitte på gjerdet og kommentere samfunnsutviklingen, men ”som også grep formende inn i den” (Eide 2000: 145). Dette kan man tydelig lese ut ifra hans forhold til partiet Venstre. Siden tidlige barndomsår hadde Thommessen vært en radikaler og republikaner, og det var gjennom Sverdrup og Bjørnson at han ble knyttet til venstresiden. Denne koalisjonen skulle vise seg å bli både gunstig og fellende for partiet. Hansen hevder at Thommessen hadde ”overordentlig mye å si både for Venstres raske frammarsj fram til 1884 og for dannelsen av den stadig sterkere opposisjon mot Sverdrups regjeringsspolitikk” (Hansen 1946: 129). Fra å være en viktig støtte for partiet og en pådriver for å få Sverdrup som statsminister, vendte han seg senere bort fra det ”rene” Venstre og mot et blandingsparti og borgerlig samling. Det endelige bruddet mellom Thommessen og Venstre kom imidlertid ikke før i 1903. De første 10–15 årene av sin redaktørtid var han ”en av Venstres mest betydningsfulle støttespillere”, og Verdens Gang ”datidens største politiske kommentatororgan” (Thommessen 1991: 132).

Til tross for at han utviklet avisen til å bli en viktig medspiller i Venstres kamp for regjeringsmakten, hevdet Thommessen hele tiden sin og avisens selvstendighet. Verdens Gang skulle ikke ha noen fast eller formell tilknytning til partiet – avisen var rett og slett ”et uavhengigt Blad”.⁹ Eide trekker frem Thommessen når han diskuterer uavhengighetsidealets gjennomslag i forbindelse med utviklingen av den norske redaktørrollen. Han mener det er spesielt interessant at uavhengigheten av avisens parti markeres ”i en tid da partipressen er i ferd med å få fotfeste” (Eide 2000: 65). Dette var tiden da kampen om parlamentarismen førte til at de politiske partiene Høyre og Venstre ble dannet i 1884. Avisene knyttet seg til partiene etter hvilke standpunkter de tok i debattene. Dagbladet og Verdens Gang ble de to

---

⁹ Bl.a. Verdens Gang nr. 48 (26/4), 1887.

dominerende venstreavisene i hovedstaden, men der hvor førstnevnte var fornøyd med å være partiets offentlige agitator, hadde Thommessen liten sans for formell partitilknytning i pressen: ”Om Dagbladet tidvis ønsket å være partiets hovedavis, og andre aviser mer nødtvungent ble partitro organ, så ønsket Ola Thommessen mest av alt å være seg selv. Og mer enn andre redaktører var Ola Thommessen avisen selv” (Høyen 1995: 306). Høyen bemerker at ”mer ubetinget kunne man ikke lede en avis”, og at dette gjorde redaktøren ”uforsigbar også for venner fra tid til annen, fordi han ikke sto i politisk gjeld til noen” (Høyen 1995: 306). Thommessen kom ofte i konflikt med folk, både venner, bekjente og ukjente, men ifølge Høyen hadde han også ”den merkelige evnen til å beholde mange vennskap selv der veien skilte seg i det politiske” (Høyen 1995: 306). Flere ganger ble han beskyldt for å være en værhane som skiftet mening etter hvert som vinden snudde. At han hadde *sterke* meninger, det var det imidlertid ingen som betvilte. Christopher Hals Gylseth gir denne oppsummerende karakteristikken av Verdens Gangs redaktør gjennom 32 år:

(...) skaperen av den moderne norske presse, (...) den skitne kampanjejournalistikkens fremste utøver, (...) alle injuriens far, (...) Hamsuns fremste hat-objekt og Bjørnsons hjertevenn – utskjelt som politisk rebell, skruppelløs opportunist, kvinnejeger og fascist (...). Dessuten var han en knallhard forretningsmann, som bygget seg opp fra fattigdom til voldsom rikdom og makt. Legg så til et tøylesløst temperament, med raseriutbrudd så ukontrollerte at folk ble skremt for livet – og man har fremdeles bare halve mannen. På den andre siden finner vi en brennende idealist, en barnekjær familiemann og en gudbenådet folketaler. En sentimental, følsom sjel som ikke kunne uttale ordet ”fedrelandet” uten å breste i gråt (Gylseth 2006: 11).

Elsket og hatet – det var Thommessen uten tvil, og han fikk derfor ”æren” av å være (ufrivillig) modell for flere av samtidens romanpersoner. Arne Garborg, Gunnar Heiberg og Knut Hamsun brukte alle redaktøren i sine verker. Best kjent er nok *Redaktør Lyng* (1893), et av norsk litteraturhistories verste personangrep. Hamsun hadde likevel ikke alltid følt det slik; tre år tidligere opptrer Thommessen som den hjelpsomme redaktøren i *Sult* (1890). Veien fra hyllest til slakt og fra kjærlighet til hat var med andre ord kort – de fleste hadde en sterk mening når det gjaldt Verdens Gangs omstridte redaktør.

Thommessen var aktiv og sentral på flere samfunnsområder. Som journalist var han med på å starte Den norske Journalistforening i 1883 – en felles forening for Høyre, Venstre og ”de farveløse” (Eide 2000: 315). I 1909 hadde han skiftet side politisk og ble første formann i Frisinnede Venstres Presseforening. Som politisk folkeopplysningsmann var han ytterligere med på dannelsen av ”Selskabet til Utbredelse af Folkeskrifter” i 1880 sammen med blant andre Margrete og Erik Vullum. Ifølge venstrehistorikeren Leif Mjeldheim var

selskapet sentralt for venstreagitasjonen og utga en rekke skrifter som forsvarte partiets syn (Mjeldheim1984: 47). Bjørnstjerne Bjørnson og Ernst Sars var blant dem som forfattet pamflettene. Thommessen nærte en sterk litteraturinteresse og var levende opptatt av det som rørte seg i tiden. I tillegg var han brennende engasjert i samfunnskunnskap og så det som sin oppgave å opplyse folk på disse områdene. I sin hovedoppgave i historie skriver Marie Fossen at han gjennom sin avis drev ”samfunnskunnskapsundervisning på en forbilledlig måte” (Fossen 1996: 13). Ideene sine om folkeopplysning hadde han først og fremst fra sitt idol Henrik Wergeland, men det var gjennom ”propagandaarbeid” for Venstre at han fikk realisert dem. Slik han så det, var en av partiets viktigste oppgaver nettopp større opplysning blant folk. Han støttet derfor blant annet Sverdrups forslag om å innføre samfunnslære som fag i folkeskolen og brukte mye spalteplass i *Verdens Gang* på å argumentere for hvorfor.¹⁰ I tråd med sin opplysningsagenda utga han dessuten en bok i 1885, *Politik for Hvermand*, som gir en oversikt over statsforfatningens, statsforvaltningens og kommunalforfatningens grunntrekk.¹¹

Thommessen oppga aldri drømmen om å bli poet. Han utga flere lyrikksamlinger med egne og oversatte dikt og skrev på sine eldre dager også tre erindringsbøker. Da han døde i 1942, var det imidlertid ikke som lyriker eller forfatter han ble hedret, men som grunnleggeren av den moderne presse, som språklig fornyer og som en av de mest markante journalister og redaktører i norsk pressehistorie.

4. Tidligere forskning

Thommessen var ubestridelig en svært sentral person i sin samtid. I 2006 fikk han sin biografi, skrevet av Christopher Hals Gylseth. Det har også blitt skrevet tre hovedoppgaver i historie hvor Thommessen innehar en viktig rolle. Marie Fossen tar for seg forholdet mellom Venstre og *Verdens Gang* i perioden 1893–1903, mens Halfdan Hansen behandler en tidligere periode, nærmere bestemt 1880-årene og de mange politiske kamper som utspant seg da. Henrik P. Thommessens oppgave omhandler redaktørens politiske forflytning fra Venstre til borgerlig samling. Martin Eide og Sverre Høyen bruker også Thommessen – riktignok i mindre grad – i sine verker om henholdsvis den norske redaktørrollens utvikling og den norske pressehistorien. I tillegg er det skrevet en rekke artikler om Thommessen, gjerne i forbindelse med fødselsdager og andre jubileer. Gylseth poengterer at han likeledes dukker opp som ”bifigur, i større og mindre grad, i svært mye av det som finnes av litterære og

---

¹⁰ Bl.a. *Verdens Gang* nr. 108 (20/9), 1883.

¹¹ Denne boken bygger på bind 9 og 12 i *Norsk Folkebibliothek*.

politiske biografier og historiske bøker fra perioden 1870–1940” (Gylseth 2006: 211). En fellesnevner ved hele ”Thommessen-forskningen” er at den først og fremst fremstiller sitt objekt som politisk journalist og redaktør. Jeg vil i denne oppgaven rette søkelyset mot en annen side av Thommessen, nemlig den idealistiske, politiske og folkeopplysende litteraten og litteraturformidleren. Dette vil bli gjort gjennom en undersøkelse av *Norsk Folkebibliothek*. Det er påfallende hvor få det er som nevner disse bøkene i sammenheng med Thommessen. Halvorsen gjør det riktignok i sitt forfatterleksikon fra 1901, men her gir han redaktøren kun æren for tre av bindene. I Hansens hovedoppgave fra 1946 gis serien ingen særskilt betydning, det gjør den heller ikke i Harald L. Tveterås’ norske bokhandelhistorie, til tross for at han ved et par anledninger så vidt er innom enkelte av bøkene. I Reidar Øksnevads bibliografi over Verdens Gangs litteratur i perioden 1868–1910 står det derimot ingenting, selv om han bygger store deler av boken på Halvorsens leksikon. Ingen av de to andre hovedoppgavene nevner serien, det gjør heller ikke Gylseth.

5. Metode og problemformulering

Under arbeidet med denne oppgaven har jeg studert hver enkelt bok i biblioteket og gjennomgått alle årganger av Verdens Gang på mikrofilm i perioden 1879–1887. Jeg har også foretatt stikkprøver i tidligere og senere årganger. Primærmaterialet utgjøres med andre ord av selve biblioteket og alle dets paratekster i avisen. Da det er slått fast at Thommessen gjorde bortimot alt arbeidet selv frem til Verdens Gang begynte å utkomme daglig, forutsetter jeg at han også er mannen bak *Norsk Folkebibliothek*. Denne antagelsen støttes i tillegg av det faktum at han går stort ut i avisen de gangene han faktisk foretar en ansettelse, og at det derfor er nærliggende å tenke seg at han frem til da arbeidet ganske så alene.¹² Dessuten mener jeg at jeg etter å ha studert hans tekster i lengre tid er i stand til å gjenkjenne hans karakteristiske skrivemåte. Han kan være bitende sarkastisk i korte, hånende notiser, men også skrive lengre, svulmende artikler som kjennetegnes av et sterkt engasjement for objektet eller temaet. Tonen er svært personlig og oppfordrende, og han bruker dessuten gjerne de samme ord og uttrykk gjentatte ganger. Ser man dette under ett, mener jeg derfor at en rekke av tekstene i *Norsk Folkebibliothek* med meget stor sannsynlighet kan spores tilbake til hans penn, til tross for at majoriteten av disse er anonyme.

---

¹² I nr. 147 (16/12), 1884, annonseres det på forsiden: ”Verdens Gang har i kommende Aar erhvervet en fagkyndig Medarbeider, der vil redigere Afdelingen ’Videnskabelige Smaating’. Vi henviser til Begyndelsen i nærværende Numer [sic]. Især vil saadanne Emner behandles, som vedrører det daglige Livs Forhold, Sundhetslæren, husdyrstedet og lignende.” Og i nr. 96 (18/8), 1887, opplyses det om at ”hr. Erik Vullum indtræder i Bladets Redaktion fra 1te Oktober.”

Perioden bøkene ble utgitt i, var preget av mye politisk uro og spenninger i samfunnet generelt. Tidens litteratursyn var farget av gjennombruddsmennenes krav om å sette problemer under debatt, og litteraturen ble brukt som et agitatorisk middel i flere av kampene som utspilte seg. Litteraturen skulle ytterligere bidra i nasjonsbyggingsprosessen som også preget 1870- og 80-årene. Høyre- og venstresiden trykket gjerne ulike diktere til sitt bryst, og litteraturen fikk slik en meget sentral rolle i samfunnet, som den verken har hatt før eller siden. I sin bok *”Og nevner vi Wergelands navn” – Wergeland-kultusen som nasjonsbyggende faktor* viser Sigurd Aa. Aarnes hvordan ”Venstre i den tilspissete politiske situasjonen fra omkring 1870 bevisst brukte Wergeland for sine formål” (Aarnes 1991: 20). Min hypotese bygger delvis på Aarnes påstand, ved at jeg for det første vil undersøke om Thommessen brukte *Norsk Folkebibliothek* på en tilsvarende måte, som en slags agitasjonsarena for de politiske kampsakene han brant for. Jeg vil også undersøke hvorvidt bøkene kan ses på som et uttrykk for spenningen mellom *litteraturformidleren* og *politikeren* Thommessen, og om biblioteket er i tråd med hans ønske om å bidra til den wergelandske folkeopplysningstradisjonen. Det gjennomgående spørsmålet vil derfor være hva som kjennetegner selve *prosjektet Norsk Folkebibliothek*.

Ved hjelp av empiri fra både biblioteket og avisen vil jeg bevege meg mellom to forskningsfelt: bokhistorie og pressehistorie. Som Aina Nøding poengterer, henger bokindustrien og presseindustrien nøye sammen, og samspillet mellom disse kan ifølge henne sies å være ”en symbiose eller sterk grad av overlapping” (Nøding 2006: 50). Et hovedanliggende vil være å undersøke selve konteksten avisen etablerer for litteraturen, og hvilke følger dette får for hvordan litteraturen fortolkes. Ved at fortolkningsparadigmet bokhistorie legges til grunn for undersøkelsen, vil bøkernes materialitetsbetydning fremheves. Nasjonsbygging og folkeopplysning var viktige aspekter ved litteraturen på denne tiden. Her vil jeg imidlertid studere de materielle betingelsene for disse ideologiene og tolke tekstene i bibliotekserien med utgangspunkt i deres opprinnelige sammenheng. Bokhistorien blir slik satt opp som forutsetning for litteraturfortolkningen, og oppgaven vil dermed kombinere empirisk forskning med fortolkning av tekster. Jeg vil begynne med å redegjøre for bibliotekets form, innhold og økonomiske aspekter.

Kapittel 2

Et gratis bibliotek for Verdens Gangs abonnenter

1. Form

I 1879 kunne Verdens Gangs lesere glede seg over følgende kunngjøring i årets første nummer: ”Alle Abonnenter, som har holdt og betalt Bladet for 1ste og 2det Kvartal 1879, faar gratis en 112 Sider tyk Bog med underholdende og belærende Indhold og udstyret med Billeder.” Lenger nede i kunngjøringen fikk leserne dessuten vite at ”ogsaa for andet Halvaar 1879 vil en lignende Gratis Bog blive medsendt”. Dette er starten på det som skulle vise seg å bli *Norsk Folkebibliothek (NFB)*. I årene 1879–1887 utkom det til sammen 21 bøker under denne tittelen på Verdens Gangs forlag. Bøkene ble sendt ut som gratis tillegg til avisen, riktignok bare til dem som hadde betalt abonnementsavgiften. Hver bok kom i heftet stand, og leserne kunne derfor velge å binde dem inn eller ikke. Av format er bøkene små oktaver og satt med gotisk skrift (fraktur), som var regnet som den nasjonale og folkelige skriften på denne tiden. I Norge ble den som regel kalt ”norsk” skrift (Tveterås 1986: 143, Rem 2005: 249). Alle bøkene er utstyrt med en forside som inneholder det enkelte binds tittel, samt serietittelen *Norsk Folkebibliothek*. Tanken bak det identiske utseendet var at årets to bøker skulle bindes sammen til én, og at trofaste abonnenter slik kunne skaffe seg et helt bibliotek i løpet av de årene serien ble utgitt.¹³

Verdens Gangs lesere var ikke ukjente med å få noe ekstra i avisen. Jevnlige utkom det forskjellige blader, som for eksempel *Skoletidende* og *Landmannsblade*, i utklippsformat. Disse var trykt i avisen, men satt som egne boksider så de lett kunne klippes ut og heftes eller bindes sammen. Innsendte juridiske spørsmål med påfølgende svar, årets nye lover, samt fortellinger og andre litterære godbiter ble også presentert leserne på denne måten. I tillegg bød avisens vanlige spalter på alt fra litteraturanmeldelser til romanføljetonger og dikt. Det skortet med andre ord ikke på litteraturformidlingen til Verdens Gang på denne tiden. Fenomenet med bibliotekserier var derimot ikke like vanlig for avisen. Den første serien Verdens Gang lanserte, var riktignok *Nyt Hus-Bibliothek* i 1873, men det eneste fellestetrekket mellom denne serien og *NFB* er det samlende begrepet *bibliotekserie*. I løpet

---

¹³ Mye tyder på at abonnentene ikke nødvendigvis fulgte oppfordringen om selv å stå for innbindingen. Av de eksemplarene som i dag finnes på Nasjonalbiblioteket, biblioteket ved Høgskolen i Telemark, samt universitetsbibliotekene i Bergen, Tromsø og Trondheim, er alle enten heftet eller bundet inn én og én. Ett unntak finnes i Bergen, hvor bind 5, 8, 11 og 14 er bundet sammen til én bok med tittelen *Norske Digtere efter 1814*.

av en femårsperiode utkom det en rekke fortellinger i avisen under tittelen *Nyt Hus-Bibliothek*, som skulle klippes ut, brettes riktig og bindes sammen.¹⁴ Denne serien besto utelukkende av litteratur trykket i selve avisen, mens bøkene i NFB kom i tillegg, ferdig heftet og klare for en eventuell innbinding.¹⁵

Verdens Gang var for øvrig ikke alene om å bruke et slikt serienavn. I løpet av 1880- og 90-årene var det svært vanlig at bøker ble utgitt i serier, gjerne i form av heftesubskripsjon. Litteraturhistorikeren Johs. A. Dahle gir i sin bok *Litteratur og lesning omkring 1890* en rekke eksempler på slike serier, med titler som *Fortællinger fra fjerne Lande*, *Bibliothek for interessante Fortællinger* og *Kriminalbibliothek* (Dahle 1974: 149). Han konstaterer at også høyt respekterte forlag som Cammermeyer utga bøker på denne måten (Dahle 1974: 152). På 1870-tallet hadde imidlertid ikke dette fenomenet festet seg like godt, så det er nærliggende å tenke seg at Verdens Gang var en av de tidligste aktørene i Norge. Det samme kan sies om bruken av begrepet *folkebibliothek*. *Folke-* som første ledd i en sammenstetning var relativt vanlig på denne tiden, men ikke kombinert med *bibliothek*. Den mest kjente bibliotekserien fra denne tiden er uten tvil Johan Sørensens *Bibliothek for de tusen Hjem*. I løpet av perioden 1887–1898 ble til sammen 131 bøker utgitt på forlaget med samme navn. Både *Bibliothek for de tusen Hjem* og de seriene *Tveterås* nevner, utga romaner, skuespill, fortellinger, noe sakprosa og annen litteratur i sin helhet. Innholdet i *NFB* spenner derimot mye bredere, og vitner dessuten om en tydelig redaksjonell stemme.

2. Innhold

Ved første øyekast kan *Norsk Folkebibliothek* virke lite oversiktlig og fullt av forskjellige tekster som ikke nødvendigvis henger sammen. Det kan likevel være mulig og hensiktsmessig å dele innholdet inn i fem hovedgrupper: litteraturhistorie, konstitusjonelle tekster, helse / velvære, naturvitenskap / religion og en gruppe med blandet innhold. Naturvitenskap og religion er slått sammen av grunner jeg skal komme tilbake til. Av disse fem gruppene dominerer det litteraturhistoriske og det konstitusjonelle. Til sammen utgjør disse to gruppene

---

¹⁴ Av disse finnes i dag bind 1, 2 og 5 bevart på Nasjonalbiblioteket. Bind 5 utkom i 1878, og siden *Norsk Folkebibliothek* ble introdusert for første gang i Verdens Gang i januar 1879, er det nærliggende å tenke seg at dette bindet er det siste eller nest siste. I nummer 9 samme år får vi dessuten vite at ”med Verdens Gang følger i dag Tittelblad til den forløbne Aargang af *Nyt Husbibliothek*.”

¹⁵ En tredje serietittel Verdens Gang tok i bruk i denne perioden, var føljetongen *Til nytte og underholdning*. I form er den identisk med *Nyt Hus-Bibliothek* idet den er trykket i ”kjelleren” og er ment for å klippes ut, men innholdet minner mer om *NFB*. Serien kom i flere ”bind”: i nr. 127, 1880, følger forside av det første bindet, mens det fjerde bindets forside kommer i nr. 44, 1885.

hele 15 av 21 bøker, det vil si over 70 prosent av det samlede innholdet, mens de tre resterende gruppene utgjør litt under 10 prosent hver.¹⁶

Det er gruppen med blandet innhold som naturlig nok virker minst konsekvent i sin oppbygning. Det som preger disse bindene, er en sammenblanding av kvalitetslitteratur og sensasjonsjournalistikk. For eksempel følges en sann historie (så hevdes det i hvert fall) om tre dykkere som ble angrepet av en sverdfisk, noen sider senere av et dikt av Welhaven. Temaene springer fra moral og politikk til kulturhistorie, landbruk og allmenne betraktninger over samtiden, og bøkene er gjerne rikt illustrert uten at det er noen videre sammenheng i hvilke tekster som ledsages av et bilde. Dette er spesielt tydelig i det første bindet, som for øvrig er det eneste uten tittel, men det gjelder også for bind 6. Foruten de to nevnte bindene som består av usammenhengende smånutter, er resten av innholdet i biblioteket relativt konsistent og konsekvent. Det gjelder spesielt de litteraturhistoriske bøkene. For fullstendig innholdsliste henviser jeg for øvrig til appendikset bakerst i oppgaven.

2.1 Det litteraturhistoriske

I 1880 kom det tredje bindet i *NFB* med tittelen *Norske Forfattere*. Her gis et innblikk i Norges litteraturhistorie fra den norrøne litteraturen til tiden før 1814. Innledningen tar form av en slags ”skjønnlitteraturens poetikk”, hvor det forklares hva som hører inn under begrepet, og blant annet presiseres at skjønnlitterære bøker alltid må ha en ”indre Sandhed” (s. 3). Videre blir den norrøne litteraturen behandlet, det blir gjengitt enkelte visdomsord fra Den eldre Edda og deretter handler det om folkediktningen og litteraturen på 1500-tallet. Når så forfatterne fra denne siste perioden blir presentert, gjøres det på en måte som går igjen i alle bibliotekets bøker som omhandler litteraturhistorie. Først et kortere eller lengre avsnitt om forfatterens liv og virke, deretter én eller flere tekster av den aktuelle forfatteren. Det kan være et dikt, et skuespill, en tale eller utdrag fra en roman. Romanutdrag opptrer naturlig nok kun i de bindene som omhandler 1800-tallslitteratur. I bind 3 blir elleve forfattere presentert på denne måten. Seks av dem er dessuten så heldige å bli portrettert. Nesten helt til slutt kommer en slags oppsummering eller avslutning, riktignok mellom artikkelen om Edvard Storm og hans to dikt. Hvorfor avslutningen har fått denne plasseringen, forklares ikke, men det kan tenkes at det rett og slett er resultatet av liten kontroll over den tekniske produksjonen. Dette bindet er det som går lengst tilbake i tid; de fem andre litteraturhistoriske bindene har

---

¹⁶ Dette er naturlig nok ingen fullstendig og sikker fordeling, da noen av kategoriene går over i hverandre. I det første bindet er det for eksempel to tekster av Henrik Wergeland som omhandler henholdsvis Stortinget og religiøse spørsmål. Jeg har likevel regnet dette som litteraturhistorie. I tillegg bør det nevnes at anslaget er gjort på grunnlag av antall bøker, ikke sidetall.

alle tittelen *Norske Digtene efter 1814*, og omhandler følgelig mer ”moderne” forfattere og diktere. To av bindene er viet henholdsvis Bjørnstjerne Bjørnson og Alexander Kielland. Også Henrik Wergeland har fått stor plass, han opptar halve bind 1 og tre fjerdedeler av bind 5. Til sammen blir 32 diktere og forfattere behandlet i *NFB*, 34 hvis vi regner med bind 12 II og 13 I som skiller seg fra resten av litteraturhistoriebøkene. Det ene inneholder fortellinger av tyskeren K.P. Rosegger, det andre av finnen Pietäri Päivärinta, hvorav kun sistnevnte er verdig et kort biografi. Disse to bøkene er relativt tynne, og bærer ikke det samme preget av redaksjonelt arbeid som de andre. I tillegg er disse bidragene de eneste oversatte innenfor denne gruppen, og kan følgelig ikke, som de øvrige, betraktes som *norsk* litteratur.

Gjennomgående er det altså slik at dikterne presenteres med en kort biografi ledsaget av et eller flere utdrag fra bibliografien. Noen av bøkene har en innledning og eller avslutning, men dette er ikke konsekvent. Illustrasjoner er derimot alle de litteraturhistoriske bøkene utstyrt med. Om Wergeland, Bjørnson, Kielland og Welhaven foreligger dessuten flere artikler som ikke bare er skrevet *av*, men også *om* dem, blant annet av prominente menn som Georg Brandes og Johan Ernst Sars. Sistnevnte står også bak en av de konstitusjonelle bøkene.

2.2 Det konstitusjonelle

Det spesielle med de konstitusjonelle bøkene er at det er lett å slå fast hvem som har skrevet dem. To av dem er faktisk signert ”Cand. jur. O. Thommessen” – dette er tilfellet med begge samfunnslærebøkene, bind 9 og 12 I, som forfatteren senere omarbeider til *Politik for Hvermand* (1885) – og én er forfattet av den nevnte Sars. Bind 2 er en samling tekster om Grunnloven av stort sett navngitte personer, som Wergeland og Bjørnson. De anonyme tekstene bærer preg av å være skrevet av Thommessen selv, det samme gjelder tekstene i bind 13 II, 15 I og 17. Bøkene i denne gruppen tar for seg politiske saker, praksis og lover. Temaer som blir behandlet er Grunnloven, unionen med Sverige, trykkefrihet, skattespørsmål og lignende. To av bøkene gir en oversikt over representantene på Stortinget, henholdsvis i perioden 1882–85 og 1886–88, hvor de fleste stortingsmennene dessuten er portrettert. Karakteristisk for disse to bøkene er at de inneholder svært lite tekst, med desto flere illustrasjoner. Portrettert blir også Verdens Gangs tidligere redaktør Johan Sverdrup i bibliotekets siste bind, som handler om hans stortingsliv. Denne boken er utelukkende viet ham og gir i tillegg et innblikk i den sverdrupske families historie, hans første tale på Stortinget og viktige politiske saker han har vært involvert i.

2.3 Religion og naturvitenskap

Ett eneste bind dreier seg om religion og er dessuten ikke så mye uttrykk for religion som det er feiring av en historisk person. Bind 10 fremstår som en eneste lang hyllest til Martin Luther og er da også laget ”i Anledning 400-aarsdagen efter Luthers Fødsel”. Innledningsordene er tilnærmet panegyriske:

Vi kjender alle Luthers Billede: den brede, stærke Pande, de fyldige Læber med det djerve, trodsige Smil, de ildfulde Øjne (...). Vi har hørt om ham, der fødtes som en fattig Arbejders Søn (...), og som endte som den mægtige, der bøjede ned den katolske Kirke og rejste Halvdelen af Europa mod Paven (s. 7).

Thommessen bruker her Luther som et symbol på den norske frihetskampen: ”Og saa føler alle, at der fra Luther er gaat noget over i vor Tanke, i vor Frihedslængsel, i vor Vilje til at være selvstændige Mænd” (s. 7). Etter innledningen følger åtte artikler om Luther, mens siste halvdel er viet noen av hans egne skrifter.

Den lutherske boken er faktisk ikke den som har det mest religiøse uttrykket i *NFB*. Den karakteristikken passer derimot på bind 16 II, som er en samling fortellinger av den franske forfatteren og astronomen Camille Flammarion. Bokens tittel tilsier at dette både er vitenskap og naturskildringer, men det sistnevnte er nok en riktigere betegnelse. I ”Sommernatten” skildres universet i romantiske og lyriske vendinger, og det søkes etter lover i naturen. Det samme kan sies om ”Fjeldenes Arbejde”, hvor fjellene blir beskrevet på følgende måte:

Luftens Konger, Havets Brødre – de har til Opgave paa Jordens Overflade at fordele alt levendes Livskraft. Dødens højtidsfulde Ro troner paa deres Pande, men denne Død er Livets Kilde. Liv og Død betinger hverandre (s. 24).

I ”Livet paa andre Kloder” og flere av de andre fortellingene kommer dessuten det metafysiske og religiøse inn, når de store livsspørsmål diskuteres.

2.4 Helse og velvære

I bind 4 handler det om sykdommer og sunnhetslære. Boken starter med en notis hvor det blant annet står: ”Kunde vi hjelpe om blot nogle af vore kjære Lesere til at bevare eller gjenvinde den [sunnheten], havde vi fuld Løn for dette lille, fordringsløse Arbejde” (s. 4). Dette ”arbeidet” tar form av et opplysningsskrift, en liten håndbok for folk til å bruke i hverdagen. Etter innledningen blir tidens vanligste sykdommer presentert alfabetisk, slik at

det er enkelt og fort gjort å slå opp. Deretter følger fem artikler skrevet av respekterte leger. Hva som kalles en sykdom i denne boken, er imidlertid et definisjonsspørsmål. Under F kan man for eksempel lese om ”fregner”: Det opplyses at dette er noe unge jenter ”som gjerne vil være vakre” tar seg meget nær av. Dessverre finnes det ifølge forfatteren ingen kur, så jentene må rett og slett ”smøre sig med Taalmodighed, passe sig for Solen og vente paa Vinteren” (s. 30). Videre finner man velmente råd om blant annet årelating. Da det ofte hender at personer som blir tappet for ”tre–fire tekopper” med blod besvimer, tipses det her om at det hjelper hvis pasienten ligger utstrakt, ikke ser på blodet og prøver ”at tenke paa andre Ting” (s. 5). Det finnes også en rekke formaninger slik som ”Spis ikke varmt brød!” (s. 5) og ”Høje hæle bør undgaaes” (s. 43).

Det syvende bindet er en bearbeidelse etter en bok av William Mathews: *Vejen til Lykke og Fremgang*. Det består av femten punkter som i det store og hele dreier seg om ”hvordan lykkes”. Innledningsvis kan man lese følgende:

Det er min Mening at afhandle, hvorledes man skal komme frem her i Verden; at besvare det Spørsmaal, som visselig enhver ung Mand, der slaar sig ind paa en selvstændig Levevej gjør sig selv eller andre: hvorledes skal jeg komme frem her i Verden? Dette Spørsmaal er gammelt som Menneskeslægten selv. Af de tusen Emner det indeholder, skal jeg bare drage de vigtigste frem, de, som ethvert ungt Menneske maa have rede paa, hvis det vil spille sin Rolle godt i Livets store Skuespil (s. 3).

Med dette dannes et godt inntrykk av hva bind 7 handler om. Etter Mathews’ del følger fire frittstående artikler, hvor det fortelles om ting som i både form og tema minner litt om bind 4. For eksempel i delen som omhandler forbrenning: ”Det bør dog mærkes, at anstrængende Sjælsvirksomhed forbruger ligesaa meget eller endog mere af enkelte Legemsdele, saa som Hjernen, end det legemlige Arbejde” (s. 86). Eller i mer ordtaklignende vendinger: ”Maven er en retfærdig Mand. Den vil ikke have mer Arbejde, end den kan udføre, og intet andet Arbejde, end det som paaligger den” (s. 84).

2.5 Anonyme tekster

Felles for bøkene i biblioteket generelt er at det ikke gjøres rede for hvem som har forfattet de enkelte tekstene. Noen steder oppgis riktignok forfatternavn, som blant annet er tilfellet med flere av de konstitusjonelle bøkene, men det er like vanlig at det for eksempel står ”af en Præst”.¹⁷ Det er dessuten flere steder det ikke oppgis forfatter i det hele tatt. De mange

---

¹⁷ *NFB* bind 2, s. 71.

anonyme tekstene er et karakteristisk trekk ved nesten absolutt alle bøkene i *NFB*. Dette gjenspeiler avisenes praksis på denne tiden; de var gjerne fulle av anonyme artikler. O. Thommessen var for eksempel helt anonym de første årene av sin redaktørtid. I nr. 111 i 1880 omtaler han seg selv kun som ”redaktøren av Verdens Gang”, og det tar noen år før det står ”redigeret av Cand.jur. O. Thommessen” nederst på avisens siste side.¹⁸ Thommessen signerte sjelden artiklene sine i perioden 1879–87. Det kan man tydelig se også ut ifra Reidar Øksnevads bibliografi over Verdens Gangs litteratur fra 1868–1910. Bare et fåtall artikler har Thommessen som opphavsmann, men desto flere er samlet under redaksjonelle artikler (Øksnevad 1954: 251–52). Når det er sagt, er det forholdsvis enkelt å skille ut de anonyme tekstene som faktisk er forfattet av Thommessen. Skrivemåten hans er såpass spesiell at den er lett å lære seg å gjenkjenne. Når det i tillegg er slått fast at han gjorde det meste av arbeidet selv i denne perioden, kan nok de fleste av de redaksjonelle artiklene føres tilbake til hans penn. Med dette i bakhånd kan man undres over om mange av de anonyme tekstene i *NFB* hadde gjenkjennelige forfattere for folk i samtiden. Folk var vant til å lese aviser med tekster av anonyme opphavsmenn og kvinner. Like vanlig var bruken av pseudonym. Ytterligere var det gjerne de samme menneskene som til stadighet skrev i avisene, og det kan derfor tenkes at det var flere enn Thommessen som hadde en gjenkjennelig penn. Ellers tyder denne praksisen på at forfatteren av teksten langt på vei var uinteressant for leserne.

3. Økonomi

I 1879 sender Verdens Gang som lovet ut to bøker til sine trofaste abonnenter: én i april og én i oktober. Redaksjonen lover at dette skal bli malen for tiden fremover, hvert år skal det til sammen komme en ”224 Sider tyk Bog med utdvalgt Læsning” i posten.¹⁹ Opp gjennom årene går det imidlertid ikke alltid som planlagt. April blir til juni, oktober til november eller desember. Forsinkelsene skyldes alt fra ”de mange Billeder, som har fordret længre Tid baade til Skjæring og Trykning end beregnet”,²⁰ til avisens høye abonnentantall, som fører til at forsendelsen må deles på flere numre.²¹ Det er tydelig at enkelte av bøkene tok lengre tid å produsere enn andre, og at det på ingen måte var en enkel sak å holde løftet om 224 sider årlig. Bøkene i *NFB* var gratis for leserne, men overheadet ikke gratis for Verdens Gang. Bibliotekets reelle verdi ble til stadighet fremhevet av Thommessen: ”Det bemerkes at Bogladerprisen paa disse to værdifulle Bøger er ligesaa stor som Kontigenten for et Kvartal af

---

¹⁸ Første gang i nr. 1 (4/1), 1881.

¹⁹ Bl.a. Verdens Gang nr. 127 (28/10), 1879.

²⁰ Verdens Gang nr. 74 (27/6), 1885.

²¹ Verdens Gang nr. 60 (31/5), 1883.

Bladet; saa Abonnenten faar den dobbelte Værdi for sine Penger.”²² Ikke-abonnenter kunne også bli eiere av *NFB*, men de måtte da kjøpe hver enkelt bok for én krone stykket.²³ Nye abonnenter kunne derimot være heldigere. Thommessen lanserte stadig vekk ulike vervekampanjer, og bøkene ble brukt som lokkemiddel i disse. I 1879 kunne for eksempel nye abonnenter få tilsendt bind 1 av *NFB* gratis hvis de i tillegg meldte inn tre andre.²⁴

For å få driftskostnadene i null og økonomien til å gå rundt, var redaktøren avhengig av å få nok annonsører til hvert bind. Avertissementer ble søkt etter i avisen, og i en slik annonse fra 1884 opplyses det dessuten om at opplaget på bind 12 er 15.000.²⁵ Med så store opplagstall må det ha vært gunstig å plassere annonser i bibliotekbøkene. For det var nemlig ikke bare *Verdens Gang* og resten av datidens aviser som var fulle av såkalte ”bekjentgjørelser”; også bøkene i *NFB* hadde annonser. Disse er som regel trykket bakerst, men kan også opptre foran og til og med ”dele” forsiden med bokens tittel, uavhengig av hva bindet inneholder. På samme måte som kvalitetslitteratur og sensasjonsjournalistikk følger hverandre tett i enkelte bind, deler ”lav” reklame plass med ”høy” litteratur. Et økonomisk aspekt får altså slik store konsekvenser for formen.

Enkelte av bibliotekbøkene er delt opp i dobbeltbind, som 12 I og 12 II, 13 I og 13 II og så videre. Årsakene er som vi skal se forskjellige, men hensikten var utelukkende å opprettholde løftet til abonnentene om å levere 224 sider gratis tillegg hvert år. Det kunne nemlig inntreffe ting som gjorde at bøkene ikke ble like omfangsrike som beregnet, og nye tiltak måtte da settes i verk. Bind 12 ble for eksempel tynnere enn planlagt, og ytterligere sendt ut til abonnentene én måned forsinket. Redaktøren annonserte derfor følgende: ”Da Bogen bliver lidt mindre end de tidligere Bind, udkommer i Begyndelsen af December en liden Bog med Smaafortællinger, hvilken ogsaa sendes gratis til samtlige Abonnenter.”²⁶ Disse småfortellingene ble sendt ut bare noen uker etter forrige bok, som *NFBs* bind 12 II, og er forfattet av K.P. Rosegger. *Verdens Gang* hadde en rekke fortellinger og føljetonger på trykk av Rosegger i disse årene, og det er nærliggende å tenke seg at Thommessen hadde flere fortellinger liggende på lur. Bindet bærer med andre ord preg av å være en nødløsning og et hastverksarbeid, satt sammen utelukkende for å gi abonnentene det lovede årlige sideantallet. Flere slike raske løsninger fulgte i årene 1885–87. Karakteristisk er gjenbruken av tekster slik tilfellet blant annet er med bind 17, det siste som utkom i *NFB*. Boken som omhandler

---

²² *Verdens Gang* nr. 67 (10/6), 1879.

²³ Bl.a. *Verdens Gang* nr. 133 (11/11), 1879.

²⁴ *Verdens Gang* nr. 119 (9/10), 1879.

²⁵ *Verdens Gang* nr. 118 (9/10), 1884.

²⁶ *Verdens Gang* nr. 132 (11/11), 1884.

Sverdrups stortingsliv, er satt sammen av tekster som allerede hadde stått på trykk i tre numre av Verdens Gang.²⁷ Noe er riktignok forandret og det har blitt lagt til en del om Sverdrups foreldre, men i det store og hele bygger boken på disse artiklene. Det samme er tilfellet med bindet om Kielland og fortellingene av Päivärinta, sistnevnte hvis føljetonger i likhet med Rosegger hyppig sto på trykk i Verdens Gangs spalter. Denne tendensen preger også enkelte av tidligere bind, men er spesielt tydelig i årene 1885–87.

Parallelt med denne utviklingen ser det faktisk ut til at opplagstallene for Verdens Gang begynte å synke etter kontinuerlig å ha økt siden Thommessens inntreden i avisen. Det er allerede slått fast av avisen ble trykket i 14.000 eksemplarer rundt 1884. Året etter ser det derimot ut til at tallet hadde falt vesentlig, til 10.400 (Mjeldheim 1984: 43). I 1886 setter redaktøren imidlertid i gang mottiltak og annonserer følgende: ”Lørdag 6te Mars trykkes Verdens Gang i ca. 40.000 Expl. og forsendes med ca. 20 udenbyes Aviser.”²⁸ Det søkes etter avertissementer, så hensikten er nok delvis å få inn annonsepenger, delvis å skape ny oppmerksomhet rundt avisen ved å bruke det høye opplagstallet. På den nevnte lørdagen i mars kommer så beskjeden om at avisen utvides med 832 spalter årlig.²⁹ Til tross for disse tiltakene oppgis det over halvannet år senere at antallet trykte eksemplarer nå er 10.300.³⁰ Skal man tro tallet Mjeldheim oppgir for 1885, hadde altså opplaget sunket med enda 100 eksemplarer. Den negative trenden snur likevel raskt fra slutten av 1887, og allerede i slutten av desember samme år er antallet oppe i 10.600 eksemplarer.³¹ To måneder senere rundes tallet opp til 11.000.³² Avisen var nok en gang på stigende kurs.

---

²⁷ Verdens Gang nr. 18 (12/2), 21 (19/2) og 24 (26/2), 1881.

²⁸ Verdens Gang nr. 17 (9/2), 1886.

²⁹ Verdens Gang nr. 28 (6/3), 1886.

³⁰ Verdens Gang nr. 174 (8/12), 1887.

³¹ Verdens Gang nr. 185 (21/12), 1887.

³² Verdens Gang nr. 49 (27/2), 1888.

Kapittel 3

Opplysning og nasjonsbygging

1. Innledning

Innholdet i *Norsk Folkebibliothek* er langt fra enhetlig. Emnene springer fra litteraturhistorie, politikk og naturvitenskap til helse, samfunnslære og ren underholdning. Noen bøker er ment å fungere som oppslagsverk, andre består av dype, metafysiske og tankevekkende tekster som kan leses om og om igjen. Jeg har dessuten vist hvordan bøkernes sidetall og omtanken bak produksjonen kan variere. Når både emne, funksjon, omfang og pretensjon varierer, er det da likevel mulig å finne en overordnet fellesnevner ved disse bøkene? Finnes det en samlende tanke bak hele prosjektet? Og hva forteller egentlig dette fenomenet om datidens bokmarked, samfunn og rådende ideologi? Verken i Verdens Gang eller i biblioteket selv fremheves det noen eksplisitt intensjon med *NFB*; det er rett og slett en påfallende mangel på ”formålsparagraf”. Følgelig må man utlede hensikten på annet vis. La oss først se på tittelen *Norsk Folkebibliothek*, som kanskje i seg selv kan gi en pekepinn. Tittelen er sammensatt av tre ord: *norsk*, *folk* og *bibliotek*. Betegnelsen *bibliotek* virker i seg selv samlende og indikerer at det er en viss koherens mellom de ulike bøkene. Om ikke annet så har vi i alle fall med en boksamling å gjøre, bøker som er samlet av en bestemt grunn. Der hvor samtidens folkebiblioteker hadde blitt etablert som offentlighetens litterære bidrag til folket,³³ har vi her i stedet en boksamling ment for *privat* bruk. Tittelen indikerer for øvrig også at dette er et *norsk* fenomen, med andre ord et bibliotek for nordmenn. Førsteleddet *folke-* var et hyppig brukt sammensetningsledd på denne tiden. Et hvilket som helst nummer av Verdens Gang fra 1880-tallet er fullt av ord med dette forleddet: *folkemøte*, *folkeskole*, *folkediktning* og så videre. I tillegg peker *folk* på *folket* som et nasjonalromantisk begrep og den herderske forestillingen om folkeånden (*Volksgeist*) og folkets indre utvikling mot en nasjonal bevissthet. Svennik Høyer understreker dessuten at *folket* på denne tiden blir brukt som ”et vesentlig argument i en av de mest langdryge politiske konflikter i vårt land: kampen om parlamentarismen” (Høyer 1995: 256). Serien *Norsk Folkebibliothek* skaper altså allerede gjennom tittelen mange forestillinger, ikke bare hva angår biblioteket, men også når det gjelder den situasjonen fenomenet oppsto i. Tittelen tilsier med andre ord at dette er en boksamling ment for det norske folk til privat, opplysende bruk, og hvor samtidens nasjonale

---

³³ Folkebibliotekene kom inn som fast post på statsbudsjettet fra og med 1876 (Dale 1974: 155).

og politiske begreper og konflikter står sentralt. Men hva så med det faktiske innholdet? Kan det sies å stemme overens med det tittelen lover?

2. Opplysning

Til tross for en rekke annonser og bibliotekets mange paratekster blir det aldri gitt noen direkte begrunnelse for hvorfor Thommessen bestemte seg for å begynne å utgi disse bøkene. Når det gjelder Verdens Gang, formuleres det derimot en klar og tydelig hensikt. Avisen skulle arbeide for "Folkeoplysning og demokratisk Udvikling paa Forfatningens Grund".³⁴

Det er nærliggende å tenke seg at bibliotekbøkene ble utformet i avisens ånd, noe som støttes i en reklame for bind 2. I annonsen for den konstitusjonelle boken kan man lese følgende:

Enhver der ønsker sund politisk Kundskab udbredt blandt vort Folk, bedes i sin Kreds at gjøre dette bekjendt. Vi anmoder ogsaa politiske Meningsfæller og Venner af Folkestyre og Folkeoplysning at gjøre sit for dette Blads Udbredelse. Jo større denne bliver, desto smukkere vil Bladets Udstyr kunne ordnes, og desto mer kan vi sættes i stand til at lade medføre gode og værdifulde Gratistillæg. Det er saaledes i enhver Læsers egen Interesse at skaffe flere.³⁵

Denne annonsen peker på flere aspekter ved fenomenet *NFB*. For det første knyttes både den aktuelle boken og de kommende bind sammen med driften av Verdens Gang. Avisens økonomiske velbefinnende settes her opp som en forutsetning for bokproduksjonen. For det andre fungerer oppfordringen som en indikator på hvem ikke bare avisen, men også bøkene retter seg mot, nemlig politiske meningsfeller og venner av folkestyre og folkeoplysning. På den måten kommer det politiske inn i bildet, også ved at en av Venstres hovedsaker – kampen for folkestyret – presenteres. Ytterligere bemerkes det at boken skal sørge for kunnskap og dermed har opplysning som mål. Vi har sett at det i den aller første annonsen for *NFB* blir lovet at bokens innhold skal være "underholdende og belærende."³⁶ Denne forestillingen om at litteraturen både skal gagne og glede er det gamle klassisistiske, førmoderne kravet til litteraturen – en tanke som for øvrig kan føres tilbake til Horats. Ordet *belærende* har gjerne en negativ konnotasjon i dag, men på 1880-tallet var betydningen tvert imot positiv. Det handlet rett og slett om å *hjelp*e folk til å erverve seg kunnskap. Bind 2 starter for eksempel med en liten notis hvor det poengteres at det etterfølgende er en samling småstykker som er "sigtende til at udbrede Kjendskab til vor Forfatning og Kjærlighed til Fedrelandet, dets

---

³⁴ Bl.a. i *NFB* bind 13 II.

³⁵ Verdens Gang nr. 89 (31/7), 1879.

³⁶ Verdens Gang nr. 1 (2/1), 1879.

Selvstændighet og Frihed” (s. 4). Bind 4 har en lignende innledning: ”Ved at kjende en Sygdoms Aarsager, kan man i mange Tilfælde undgaa den” (s. 4). Et karakteristisk trekk ved flere av bibliotekbøkene er nettopp fremhevingen av ønsket om å hjelpe leserne: hjelp til å få et bedre liv, hjelp til å oppdage sykdommer, hjelp til å forstå Grunnloven bedre. Middelet som blir brukt i denne hjelpen, er altså formidling av opplysende kunnskap. Hvem er så denne leseren det stadig vekker refereres til? Hvem er det bøkene *egentlig* retter seg mot og ønsker å hjelpe? Er det utelukkende ”politiske meningsfeller” og ”venner av folkestyre og folkeopplysning”? I en annonse for bind 2 bemerkes det at Grunnloven her skal behandles gjennom en ”letfattelig Fortolkning af dens viktigste Bestemmelser.”³⁷ Ordet *letfattelig* indikerer en viss pedagogisk hensikt, og når det gjelder skrivemåten i biblioteket generelt, er da denne også ytterst belærende og pedagogisk. Språket er forholdsvis enkelt, og fremmedord er ikke spesielt hyppig brukt. Da Thommessen overtok som redaktør i Verdens Gang, ga han et løfte om å ikke bruke vanskelige ord i avisen,³⁸ og det ser ut som han har tatt med seg dette inn i *NFB*. I bind 2 gir han for eksempel plass til et avsnitt med ”korte Bemærkninger samt Forklaring af fremmede Ord som forekommer i Grundloven”. Til tross for vanskelige temaer som forfatningsspørsmål, er det tydelig at bøkene ikke utelukkende retter seg mot velutdannede borgere, men derimot er beregnet på folk fra alle samfunnslag. Som vi husker, påberopte tittelen seg alle samfunnslag gjennom bruken av ordet *folkebibliotek*.

I sin hovedoppgave kaller Hansen Thommessens skrivemåte for ”oppdragende journalistikk”, og refererer til artikler hvor redaktøren gir ”skremmende eksempler på hva et folk må finne seg i når det mangler opplysning eller vilje til å verne om sin frihet og sine rettigheter” (Hansen 1946: 20). Slik skremselspropaganda opptrer også i *NFB*, og jeg ser tydelig hva Hansen mener med karakteristikken av Thommessens måte å ordlegge seg på. Jeg skal komme nærmere inn på dette når jeg diskuterer bindet om Kielland. Interessant her er at begrepet opplysning går som en rød tråd gjennom hele biblioteket og retter et direkte og oppfordrende *krav* til folket om å skaffe seg den nødvendige kunnskapen. Folkeopplysning blir i denne sammenheng et pedagogisk, men også demokratisk prosjekt, for som pedagogen Sigvart Tøsse bemerker: ”Opplysning vil fremje demokratiet, og eit velfungerande demokrati føreset eit opplyst folk” (Tøsse 2004: 306). Som vi har sett, mente Thommessen, i kraft av å være venstremann, at en av partiets viktigste oppgaver var opplysning. Uten opplysning blant alle samfunnsgrupper kunne ikke samfunnet utvikle seg i den ønskede retningen.

Venstrestaten (1884–1940) skulle da også vise seg å bli folkedannelsens storhetstid. Rune

---

³⁷ Verdens Gang nr. 80 (10/7), 1879.

³⁸ Verdens Gang nr. 80 (11/7), 1878.

Slagstad viser i sin bok *De nasjonale strateger* (1998) hvordan folkeligheten i Norge på denne tiden ble forstått som en *opplyst* folkelighet, og dermed var en demokratisk kraft (Slagstad 1998: 93). Et av kravene opplysningsmennene stilte, var sosial rettferdighet, og det gjaldt derfor å vekke og bevisstgjøre de undertrykte klassene. Historikeren Magnus Jensen kommenter at den ønskede utviklingen ikke kunne skje før ”bøndene selv ble trukket inn i arbeidet” (Jensen 1963: 155). I et av de første numrene av *Dølen* (1858), gir Vinje uttrykk for viktigheten av nettopp dette: ”Eg talar som ein Døl vilde tala, dersom han hadde lært litit meir, en han vanleg veit. (...) eg vilde nokot meir eg, eg vilde hevja Bondens Maal hægri upp (...)” (Vinje 1993: 238–39). Bonden representerte sammenhengen med fortiden, og følgelig måtte det nye Norge bygges på ham. Verdens Gang hadde helt siden redaktør Olsens tid hatt en sterk stilling blant bøndene, og ingenting tyder på at denne ble svekket i løpet av årene bibliotekserien ble utgitt. Den store bondebefolkningen var svært viktig i kampen for en opplyst nasjon, og det er derfor nærliggende å tenke at seg at *NFB* rettet seg spesielt mot dem.

2.1 Bonden i fokus

Det er neppe tilfeldig at det nettopp er den finske dikteren Päivärinta som vies plass både i Verdens Gangs spalter og i *NFB*. Det finnes flere grunner til dette. For det første var Päivärinta ifølge innlederen en dikter som skildret den finske bondebefolkningen slik at det er ”gribende i sin Simpelhed og Sandhed” (s. 6). I bokens innledning legges det dessuten vekt på at forfatteren har vunnet ”almindelig Anerkjendelse for sin varme og dybe Livsankuelse, sin enkle og ukunstlede Fremstilling” (s. 6). Gjennom denne karakteristikken av forfatteren blir det enkle og det sanne i en viss forstand presentert som kjennetegn på bondekulturen. Bonden ble da også gjerne sett på som bærer av folkeånden i ufordervet skikkelse (Tøsse 2004: 307), og følgelig som innehaver av disse ”opprinnelige” egenskapene.³⁹ I innledningen gjøres det likeledes et poeng ut av at forfatteren selv var bonde og at det var ”mens han pløiede sin Aker [sic] at han kom paa den Tanke ogsaa at prøve at skrive Bøger selv” (s. 5). Jensen hevder at demokratiets vekst også ble en kulturkamp, hvor det ”å gi bøndene respekt for sine egne kulturformer ble en av hovedoppgavene” (Jensen 1963: 155). Päivärinta er med andre ord med på å løse denne oppgaven.

Hvorfor så en finsk dikter og ikke en norsk? Hvorfor var ikke den *norske* bondebefolkningen i fokus når det var deres kultur som skulle fremheves? En viktig grunn må

---

³⁹ Thommessen gir på sine eldre dager uttrykk for denne tanken om jordbruk som noe rent og opprinnelig: ”Har man livet i gjennom hatt føling med den [jorden], om det så bare er en liten haveflekk, da har man smakt noen av livets reneste gleder. Da tenker man, gammel og trett, på hvilen i den som på et barns hvile ved sin mors bryst” (Thommessen 1935: 40).

være den store etterspørselen etter slik litteratur på denne tiden; de norske forfatterne var rett og slett ikke i stand til å dekke behovet. Med *Synnøve Solbakken* (1857) hadde Bjørnson riktignok satt bonden i fokus, og, som Gudleiv Bø hevder, var Bjørnsons bondefortellinger ”åpenbart ment å skulle fremstille noen karaktertyper og en natur som var karakteristisk for Norge som noe helt og udelelig fra Lindesnes til Nordkapp” (Bø 1998: 123). Bondekulturen var likevel ikke det mest prestisjefylte temaet man kunne skrive om. Et karakteristisk trekk ved den norske litteraturen og samfunnet generelt er da også nettopp dette: Til tross for at bonden blir sett på som bærer av det sant opprinnelige og norske, har det å være ”bondsk” uansett sine begrensninger. Johs. A. Dale skriver at mye av den folkelige litteraturen derfor var oversatt fra andre språk: ”Dei norske forfattarane greidde ikkje å stette etterspurnaden, dei var ikkje spesialistar på dei område det særlig var spørsmål om (...)” (Dale 1974: 149). I tillegg spilte en økonomisk faktor inn: ”Til dei utenlandske forfattarane trong ikkje forleggarane betale honorar så lenge Norge ikkje hadde slutta seg til Bern-avtalen” (Dale 1974: 149). Frem til den norske ratifiseringen av Bern-konvensjonen i 1896, var det fritt frem for norske forleggere og redaktører til å benytte seg av utenlandske tekster. I slike tilfeller var oversetterne de eneste som eventuelt måtte lønnes. Det var med andre ord atskillig å spare på å bruke tekster av utenlandske diktere.

2.2 Opplysning som kulturell og nasjonal dannelselse

I bind 15 II er det derimot en norsk forfatter som står i fokus. Boken om Kielland åpner med en innledning, deretter følger tre tekster: ”Digterne og vor politiske Kamp”, ”Kielland og Smaafolket”, samt en gjengivelse av ”Præsident Steens Tale i Stortinget den 15de Maj 1886 angaaende Digtergæge for Alexander Kielland”. Utdrag fra bøkene *Arbeidsfolk* (1881), *Skipper Worse* (1882) og *Nye Noveletter* (1880) tar så opp resten av innholdet. Det hele innledes med en svært interessant tekst av Thommessen som fortjener å bli gjengitt (tilnærmet) i sin helhet:

Alexander Kielland er endnu en ung Mand. Men hans Navn nævnes ved Siden af vore beste. Dengang hans første lille Samling Smaafortællinger kom ud, udtalte en af Nordens berømteste Bogdommere, at han var en af dem, ”som skulde blive berømt”. Denne Spaadom er gaat i Opfyldelse. Kiellands Navn er kjendt langt udenfor Nordens Grænser (s. 7).

Så langt tyder dette på en normal introduksjon til et forfatterskap. Men tonen blir raskt en annen, og innledningen tar mer og mer form av en forsvarstale:

Men enhver Mand, der ved fremragende Arbejde af nogen Art gjør vort Fædreland kjendt og æret, og derved overfor "Verden" afgiver Vidnesbyrd om vort Folks Livskraft og Levnet, – enhver saadan Mand er vor Kjærlighed og Ærbødighed værd, og det er en Pligt for os at følge ham med Samhug, at kjende ham og forstaa ham. Vort Land har den store og forjættelsesrige Lykke af at eje en hel Række af gode Mænd, der nævnes med Hæder omkring i Verden, og af hvilke Nationen bør være stolt. Disse Mænd er hver for sig et bedre Forsvar for vor folkelige Tilværelse end mange velvæbnede Bataljoner. Ti et Folk, som frembringer dygtige Mænd og godt, ejendommeligt og aandskraftigt Arbejde, et saadant Folk vil, selv naar det er lidet, altid [sic] vinde saamegen Agtelse og Medhold i den store Verden, at selv Røverstaterne ikke vil kunde ødelegge det. Derfor hædrer og styrker vort Folk sig selv ved at hædre sine fremragende Mænd. Og intet er større Bevis paa folkelig Usseldom, end naar de store i et Folk forfølges og haanes, fordi de kanskje ikke i mangt og meget er, som "Folk er flest". Aandeligt talt lever vi av vore store Mænds Tanker. Dersom vi har Aandskraft nok til at forstaa dem og tilegne os det gode i dem, da vokser vi i Dannelse og aandelig Evne. Men de, som er saa aandskralle eller saa "gamle", at de ikke længer formaar at tilegne sig de store Tankers Aandsnæring, – de er dømte, og de maa dø (s. 7–8).

I motsetning til for eksempel innledningene om Wergeland og Bjørnson i deres respektive bind, bruker Thommessen her mye plass på å forsvare forfatteren han skriver om. Da boken utkom, var Kielland ennå ung og ukanonisert. Visst var han berømt, men han hadde også mange motstandere som ikke helt skjønnte seg på disse moderne, nymotens greiene (s. 8). Leif Mjeldheim skriver at Kielland hadde "provosert ikkje berre lekmannsmiljøa på Vestlandet, men også meir ålment konservative krinsar. I Vestlandsposten var han for lengst stempla som ein fare for gudstrua og det sedelige liv" (Mjeldheim 1984: 148). Av den grunn gjør Thommessen et poeng av å forklare hvorfor det Kielland skriver er så godt, og hvorfor han er viktig for den norske litteraturen og åndslivet. Han går krast ut og kritiserer dem som ikke vedkjenner seg Kiellands storhet, og poengterer at folket faktisk livnærer seg på de store menns tanker. Han tar et kraftig oppgjør med uvitenheten i samfunnet generelt og oppfordrer leseren til å lære å kjenne forfatteren før han eller hun dømmer ham:

Derfor skal vi, naar det staar frem en Mand, som skaber gode, aandskraftige Værker, prøve at forstaa ham. Kanskje har han mange Tanker, som ser ravgale ud med det samme (...). Men vi skal ikke fordømme ham, før vi har lært at skjønne ham. (...). Digteren selv er det, som maa "stemme sin egen Strengerad", sagde Henrik Wergeland. Det samme gjelder om alt fremragende Aandsarbejde. Altsaa maa vi ikke paa Raahedens Vis fordømme et Værk, fordi det ikke er som de Værker, vi kjender før. Ti netop det nye ved Værket er det ofte, som kan vise sig at være det beste, det dygtigste. Ja kanskje indeholder netop det et stort Fremskridt, en Opdagelse af et eller andet aandelig Amerika (s. 8).

Leseren blir her gitt en leksjon i kulturell dannelse, fylt av svulmende patos. Avsnittet er betegnet for den ”oppdragende journalistikken” og eksempel på hvordan enkelte av bøkene i *NFB* kan ses på som ren skremselspropaganda. For de som ikke forstår, de ”maa dø” (s. 8). Det kan også tjene som eksempel på hvordan høyre- og venstresiden trykket ulike diktere til sitt bryst. De konservative var ikke særlig begeistret for Kielland, men av Thommessen blir han fremhevet som ”den nye vinen”, en forfatter som forfekter de nye ideer, og som står for fremskritt og utvikling. Det bemerkes dessuten at dikteren er en forsvarer av de undertrykte klasser, og en som ikke forskjønner, men derimot viser leseren hvordan ting virkelig er fatt. For ”ved at læse Bøger som Kiellands lærer vi saa utrolig meget”, konkluderer Thommessen og avslutter sin leksjon med et spørsmål direkte henvendt til leseren: ”Er da ikke saadan Læsning nyttig og forædlende?” (s. 9). Således blir bibliotekseriens nytteaspekt nok en gang trukket frem av redaktøren.

Bindet om Kielland utkom i 1886, men det var langt fra første gang Thommessen forsvarte denne forfatteren. I tillegg til Verdens Gangs mange anmeldelser av Kiellands bøker sto også en føljetongartikkel på trykk i 1881, som innledningen i bind 15 II bygger på.⁴⁰ Noen endringer er imidlertid blitt gjort i teksten i *NFB*. For det første har spådommen om Kiellands berømmelse naturlig nok gått fra ”visserlig [å] gaa i Opfyldelse”⁴¹ til å ha ”gaat i Opfyldelse” (s. 7). Wergeland-sitatet om at enhver dikter må ”stemme sin egen Strengerad”, finnes ikke i den opprinnelige teksten. Her er det i stedet en av de andre ”fire store” som blir sitert: ”At digte er at se’, siger Ibsen, ’men at se saaledes, at andre gjennom Skrildringerne ogsaa faar se’.” Om Ibsen-sitatet er hakket mer pedagogisk formulert, er meningen tilnærmet den samme. Thommessen hevder i boken at ”Kiellands Digtning repræsenterer i vor poetiske Litteratur det mest moderne (...) vi har” (s. 8). I Verdens Gang er setningen derimot opprinnelig: ”(...) i vor *politiske* Litteratur”.⁴² Flere mindre endringer har også blitt foretatt, og innledningen i *NFB* er likeledes betraktelig redusert i forhold til artiklene den bygger på. I avisen blir blant annet Morgenbladet trukket inn i diskusjonen, og teksten bærer tydelig preg av å være et tilsvarende svar til høyreavisen og dens redaktør Friele. Dette kan sies å være en indikasjon på at biblioteket, i motsetning til avisers generelle døgnflueaktighet, hadde en mer fremtidsrettet hensikt. Det kan kanskje også tyde på at *NFB* i en viss forstand var ment å favne videre og slik gagne litteraturen mer enn det samtidige politiske. Dermed er det ikke sagt at det er *lite* politikk i Kielland-boken, men budskapet knyttes ikke her til en spesifikk

---

⁴⁰ Verdens Gang nr. 61 (28/5), 64 (4/6) og 67 (11/6), 1881.

⁴¹ Verdens Gang nr. 61 (28/5), 1881.

⁴² Verdens Gang nr. 64 (4/6), 1881.

sak som tilfellet er i artikkelen. Sikkert er det i alle fall at både avisartikkelen og innledningen i bibliotekboken er eksempler på hvordan litteraturen ble brukt som politisk ammunition i samtiden. Som Svennik Høyer poengterer, hadde gjerne kunst- og litteraturomtaler den ekstra hensikten å sette ”den gode smak” opp mot ”det radikalt nyskapende” (Høyer 1995: 288). Bindet om Kielland er et av de tydeligste eksemplene på hvordan litteraturen i *NFB* blir politikk.

2.3 Opplysning som moderne prosjekt

I bind 2 kan man under avsnittet ”Forskjellige slags Forfatninger” lese følgende:

Jo mere vankundigt og raat et Folk er, desto mer tyrannisk er dets Regjering, desto mere haarde og trykkende dets Love; de bliver mildere og retfærdigere, ettersom Folket skrider frem i Oplysning og Sædelighed. Ligesaa sikkert vil man finde, at et Folk som har havt en god Regjering og gode Love, har mistet dem igjen, naar det er sunket ned i Uvidenhed, Selviskhed og Umoralskhed; – det er da atter kommet under en slet Styrelse og haarde Love. Et Folk kan alene bevare sin Frihed ved at arbeide sig frem i Oplysning og Dyd. Da vil det alltid ha en god Regjering. Der er Sandhed i det Ord: saaledes som Folket er, er ogsaa Regjeringen (s. 10).

Denne lille svipturen gjennom ”folkenes historie” innleder kapittelet om hvordan den norske Grunnloven ble til. Mye kan sies om den historieforståelsen Thommessen her gir uttrykk for. Jeg vil imidlertid begynne med det han skriver om opplysning. Opplysning knyttes her til begreper som sedelighet, dyd, rettferdighet og frihet. Det motsatte av opplysning presenteres følgelig som uvitenhet, selviskhed og umoralskhet. Påfallende med dette sitatet er den underliggende troen på menneskets iboende muligheter. Det er derimot ikke snakk om én enkelt person og hva han eller hun kan oppnå i kraft av å være én; for det er kun folket som *sammen* kan lykkes i å oppnå friheten. Denne kollektive forståelsen er tidstypisk. Interessant her er den optimistiske holdningen: troen på at opplysning er oppskriften på lykke. Tiden var da også preget av kulturoptimisme: målet var et bedre samfunn for alle, et lykkeligere samfunn der forholdene stadig ble forbedret som følge av en positiv utvikling. Denne troen støttet seg blant annet på samtidens materielle og tekniske fremskritt og stadig nye ideer fra europeisk åndsliv. Da Venstre gikk til valg i 1884, var det med blant annet med kampsakene allmenn stemmerett for menn og et grunnfestet folkestyre. De søkte med dette større sosial og politisk frihet, et ønske som var dypt festet i troen på at mennesket innerst inne var godt og fornuftig. I sitatet fra bind 2, og i Venstres ideologi generelt, ligger det en sterk tillitt til at mennesket faktisk er i stand til å forandre seg, til stadig å forbedre og utvikle seg. Opplysning

skulle føre til en modernisering av samfunnet, der folket ville bevare sin ”Frihed” og dermed få ”en god Regjering” (s. 10). Ideene som presenteres i innledningen til grunnlovsboken, bærer med andre ord preg av å være inkarnert i Venstres politiske ideologi, men de peker også på idealer fra opplysningstiden, hvor fremskritt, modernitet og opplysning var gjensidige avhengige begreper. Det ene fordrer naturlig nok det andre, da det først og fremst var Venstre som i Norge hentet frem igjen disse idealene og agiterte for større opplysning.

Det er også mulig å tolke dette avsnittet på en langt mer kritisk måte. Satt på spissen kan man si at hvis det Thommessen her gir uttrykk for faktisk hadde vært sant, hadde man måttet forandre hele oppfatningen av historien. At et folks opplysningsnivå er symptomatisk for dets regjering og *vice versa*, er ikke nødvendigvis riktig. En diktaturstat kan like så gjerne ha en majoritet av opplyste borgere som et demokrati. Nå skal man ikke tolke avsnittet for bokstavelig, da det ikke først og fremst er *historikeren* Thommessen som skriver dette. Det er i stedet polemikeren og folkeopplyseren som gir seg til kjenne. Avsnittet er karakteristisk for hvordan hans store engasjement kan skli ut i en bastant, svart/hvitt-fremstilling. Det finnes overhodet ingen nyanser når han agiterer for noe han virkelig brenner for, og dette er nok et eksempel på skremselspropaganda. Språket og fremstillingsmåten er også preget av det journalistiske, hvor store ord brukes for å oppnå blest rundt saken. Det er nok veldig mange som ville ha stilt seg uforstående til den historieforståelsen som Thommessen her gir uttrykk for. Avsnittet kan derfor også brukes til å vise de radikale grepene som ledende venstremenn tok i bruk i nasjonsbyggingsprosessen. Øystein Sørensen poengterer at det er viktig å huske på hvor kontroversielt dette faktisk var i samtiden (Sørensen 1998: 32).

3. Nasjonsbygging

Når Thommessen i bind 9 skal behandle Grunnlovens tilblivelse, innleder han med å gå tilbake til vikingtiden:

Henimod Begyndelsen af den historiske Tid finder vi i Norge det Folk, som endnu ejer og bebor Landet, Nordmændene, af samme Æt som Svensker og Dansker, den nordgermaniske Folkeæt (...). Nordmændene opdagede og byggede, paa de store Vikingfærders Tid, Island, Grønland og Vinland (endel af Kanada i Nordamerika); de erobrede Færøylene, Shetlands- og Ørknøerne, foruden Dele af Skotland, Irland og Nordfrankrige. Jemteland, Herjedalen og Bohuslen i Sverige var ogsaa norske Landsdele. De gik tabt for os under Dansketiden. Landet har nu ingen af disse gamle Besiddelser igjen. Det norske Folk var fra gammel Tid et frit Folk; paa Tingerne gav det sig selv Love, paalagde sig selv Stat, hyldede sine Konger og bestemte deres Myndighed. Ogsaa den dømmede Magt udøvedes ved Folket selv (s. 7).

Mye er mulig å utlede av denne innledningen. For det første legger Thommessen her stor vekt på vikingenes mange erobringer og gjør et poeng av at ingen av disse lenger er i norsk besittelse. At nordmennene fra gammelt av var et fritt folk, synes å være et av hovedpoengene hans. Han glorifiserer med andre ord vikingtiden og bruker vikingenes tokter, erobringer og rettssystem som eksempel på kampen for frihet og selvstyre. Mens vikingene erobret land, var Norge nå selv det erobrede: riktignok fritt fra Danmark, men fremdeles i union med Sverige. Vikingene blir her sett på som bærere av en opprinnelig norskhet som det gjelder å finne tilbake til. Avsnittet er karakteristisk for flere aspekter ved nasjonsbyggingsprosessen, som dyrking av Norges gamle storhetstid, ”artsbestemmelse” av nordmennene (”af samme Æt som Svensker og Dansker, den nordgermaniske Folkeæt”), og et ønske om at landet skulle gjenvinne den kraft det hadde hatt før dansketiden. Thommessen gjør da også et poeng av at alle tidligere ”Landsdele” gikk tapt nettopp under dansk styre. I tillegg har innledningen et direkte politisk budskap som dreier seg om kampen om parlamentarismen. Vikingene ”hyldede sine Konger og bestemte deres Myndighed, Ogsaa den dømmende Magt udøvedes ved Folket selv.” Thommessen agiterer her for naturligheten av å ha et folkevalgt Storting med makt, og motsatt: det unaturlige ved for mye kongemakt og en regjering utnevnt av kongen, ikke folket. Dette gjør han altså gjennom å hylle vikingenes styresett.

I bind 5 brukes noen av våre 1800-talls diktere på tilsvarende måte. Conrad Nicolai Schwach, Maurits Hansen og Henrik Anker Bjerregaard fyller de første sidene, men fra side 19 til 110 dreier det seg utelukkende om Wergeland. Denne forfordelingen blir begrunnet i innledningen, hvor det legges vekt på tiden rundt 1814 og hva det betydde for diktningen at Norge fikk sin egen grunnlov. Det tok likevel tid før en selvstendig norsk litteratur kunne bygges opp. Schwach, Hansen og Bjerregaard trekkes frem som de første store dikterne fra denne tiden, men Thommessen beskylder dem for ikke å skape en sann, norsk litteratur: ”(...) de skrev efter fremmede Mønstre; de manglede den dybere Forstaaelse af det norske Folks Karakter og Ejendommelighed, dets Sprog, dets Skikke, dets Livsvilkaar” (s. 5–6). Wergeland får så stor plass fordi det først er ved ham og Welhaven at ”Grundvolden for en virkelig selvstendig norsk Litteratur” (s. 6) blir lagt. Sannhetsgehalten i diktingen knyttes her til graden av norskhet, hvorvidt dikterne har klart å finne det opprinnelige sanne norske.

Karakteristisk for begge avsnittene er letingen etter det autentisk norske. I perioden da *NFB* ble utgitt, var Norge fremdeles en ung nasjon, og som tilfellet gjerne er med unge nasjoner, var behovet for oppbygging av samhold og nasjonal identitet stort. Tiden mellom 1814 og 1905 var preget av et ønske om å *definere* nasjonen Norge og finne vesenskjenne-tegnene. Landet var fritt fra Danmark, men hadde fremdeles samme skriftspråk

og en felles litterær tradisjon, samt et felles bokmarked. Og selv om landet etter lov var selvstendig og likestilt med Sverige, var dette prinsippet verken gjennomført juridisk eller i praksis. I nasjonens selvstendighetsprosess ble gjenoppgjøret av fellesskapet viktig.

Benedict Anderson definerer *nasjon* som et forestilt politisk fellesskap; *forestilt* fordi ”medlemmene (...) bare vil kjenne et fåtall av sine medborgere. De fleste av dem vil aldri møtes, vil aldri ha hørt snakk om hverandre, likevel vil de være i stand til å forestille seg at de er medlemmer av det samme fellesskapet” (Anderson 1996: 19). For nasjonsbyggerne gjaldt det derfor å fremme *forestillingen* om nasjonen Norge. I *NFB* er det spesielt de litteraturhistoriske og konstitusjonelle bøkene som bærer preg av dette. Å identifisere det spesifikke norske var imidlertid ingen enkel sak i praksis, for hva var det egentlig som karakteriserte det norske folk? Problemet for dem som ønsket en norsk kulturell gjenfødelse, var nettopp det å finne, beskrive og definere det nasjonale. Anne-Lise Seip peker på dette dilemmaet når hun hevder at nasjonsbyggerne manglet ”et felles, integrerende meningsunivers som var en forutsetning for den nasjonsbygging de søkte” (Seip 1998: 99). Dette kommer til uttrykk gjennom de herderske forestillingene om det autentiske som noe som ikke er gitt, men som må frembringes (Slagstad 1998: 94), og om folket som produkt av landets geografiske og klimatiske forhold. I *NFB* vises dette blant annet i bind 3, hvor Thommessen i et kapittel om folkediktningen skriver følgende: ”(...) mangen kjæk Daad blev øvet i vore Fjelddale, hvor Naturen fra Barnsben af maa vække Mod og Driftighed hos Befolkningen” (s. 23). Naturforholdene knyttes her eksplisitt sammen med egenskaper som mot og driftighet. Det samme blir gjort i bindet om Bjørnson: ”Oppe under Dovrefjeld stod hans Vugge; i Romsdal voksede han op. Og det er som om hans Personlighed har taget sit Præg af disse 'Voksesteder'; ti Dovrenaturens tunge Kraft og de vestlige Fjorders Blidhed er paa en herlig Maade forenet i hans Begavelse.”⁴³ Gjennom disse karakteristikene uttrykker Thommessen en tidstypisk tanke, nemlig sammenhengen mellom natur og karakterdannelse. Gudleiv Bø kaller dette for ”land og lynne-teorien”, og han påpeker også hvordan regional kultur i Norge ble oppfattet som nasjonal på en særlig autentisk måte (Bø 1998: 124). Følgelig blir ”vore Fjelddale” av Thommessen sett på som noe typisk norsk som avler det reneste uttrykket for folkekarakteren. Den røffe og urørte naturen i slike geografiske områder hadde naturlig nok også et mer alderdommelig preg enn byene, og ble derfor viktige symboler for forestillingen av Norge som et land med lange tradisjoner.

---

⁴³ *NFB* bind 14, s. 22.

En annen interessant faktor i bind 5 er at Thommessen her ”fornorsker” fornavnet til Scwach ved å skrive det Konrad Nikolai, altså med *k* i stedet for *c*. Verken i *Norsk Anthologi* fra 1847, *Album af nyere norske Digtere* fra 1859, eller i senere antologier eller litteraturhistorier blir dette gjort. En viktig del av nasjonsbyggingsprosessen dreide seg da også om utviklingen av et norsk skriftspråk. Venstrekoalisjonen anført av Sverdrup fikk sidestilt landsmål med riksmål som offisielt språk i 1885. Ved at språk, kultur og historie ble viktige arenaer for letingen etter norske vesenskjenntegn, fordret det samtidig bredere opplysning blant folket. Opplysningskravet og nasjonsbyggingsprosessen glir over i hverandre gjennom denne sammenhengen mellom folkets tiltagende opplysning og dets nedarvede skikker. Det dreier seg om det som Slagstad kaller ”folkedannelsens to motiver”: på den ene siden det romantisk-ekspressive, som vises gjennom nåtidens identitetsskapende forankring i fortiden, på den andre siden det rasjonalistisk-instrumentelle, som fordrer undervisning (Slagstad 1998: 95).

Jakten på det opprinnelige norske i litteraturen og historien generelt var ikke uttrykk for en nostalgisk lengting etter svunne tider. Det handlet tvert imot om å hente frem ting fra fortiden for så å aktualisere dem. Thommessen uttrykker dette meget klart i en passasje om Bjørnson: ”Det er ikke en Fortidsdrømmer, der har skrevet disse Værker. De er skrevne af en Mand, der elsker de gamle Helte, fordi de kjæmpede Fremtidens Kamp i sin Tid, som vi skal kjæmpe den i vor.”⁴⁴ Utvikling og fremskritt fordret at man så fremover, men samtidig var det viktig å finne tidlige spor etter den norske folkesjelen. For som Anderson hevder: ”Dersom nasjonalstaten blir sett på som ’ny’ og ’historisk’, vil det være viktig for nasjonen å fremstå som urgammel. Enda viktigere vil det være å fremstå som den har en ubegrenset fremtid” (Anderson 1996: 24). Dette symbioseforholdet mellom fortid, nåtid og fremtid preger bøkene i *NFB*. Mens én bok tar opp vikingene i forbindelse med Grunnloven, bruker en annen Wergeland som symbol på Venstres kamp for parlamentarismen. Det er tydelig viktig å skape forestillingen om et folk med en lang og rik historie. ”Å skape et ’vi’ i fortiden var det samme som å legge et fundament for et ’vi’ i nåtiden,” hevder Anne-Lise Seip (1998: 99). Et samlet norsk folk var altså avhengig av forestillingen om å dele en felles nasjons- og kulturtradisjon. I bind 5 blir Wergeland derfor fremhevet fremfor de tre andre dikterne, fordi de i Thommessen øyne var mer danske enn norske i sin skrivemåte. Wergeland blir sett på som – om kanskje ikke en *typisk* norsk dikter – så i alle fall som en ”Nordmand med Liv og Sjæl.”⁴⁵ Sigurd Aa. Aarnes hevder at et sentralt trekk ved den norske nasjonsbyggingsprosessen

---

⁴⁴ *NFB* bind 14, s. 25.

⁴⁵ *NFB* bind 5, s. 21.

nettopp var ”minnet om Wergeland som den forbilledlige patriot og henvisninger til hans liv og verk” (Aarnes 1991: 14). Bruken av Wergeland får dermed flere dimensjoner. Når det gjelder Thommessens tilbakevending til vikingtiden, ønsker han å oppnå at leseren identifiserer seg med vikingenes frihet og selvstendighet, og ser muligheten for at landet kan gjenvinne fortidens storhet.⁴⁶

3.1 De store menn

Et karakteristisk trekk ved de konstitusjonelle bøkene som omhandler stortingsrepresentantene, er at de inneholder lite tekst, men mange bilder. Store portretter følges av et par linjer, noe som gjør at bøkene i en viss forstand fremstår som rene heltealbum. Et fenomen på denne tiden var da også kjøp og salg av portretter av fremtredende menn. Hos Verdens Gang kunne man for eksempel få kjøpt ”Johan Sverdrups nyeste Billede, trykt paa tykt, elegant Papir” eller portretter av Bjørnson, Vullum og andre, som hver for seg kostet nesten like mye som en bok.⁴⁷ Slike bilder i stort format var viktige salgsartikler for mange forlag (Tveterås 1986: 328), og Verdens Gangs forlag var intet unntak. De store menn ble virkelig dyrket som helter på denne tiden. Slik som sladderpressen i dag rapporterer om skuespillere og rockestjernes små og store bedrifter, rapporterte Verdens Gang om hvor Bjørnson til enhver tid befant seg, og hva han hadde fore fremover. Likeledes beskriver avisen ved en anledning Ibsens klær og fremtreden i detalj, da han dukket opp før høringen som ble holdt i anledning Kiellands diktergasje. Påfallende med denne tiden er at det var dikterne som var de virkelig store heltene. Poetokratiet var dem man så opp til, og de hadde stor makt som de visste å benytte seg av. En tendens gjennom hele bibliotekserien er en videreføring av denne heltedyrkelsen, og en oppfordring om å lytte til disse ”store menn”. For ”aandeligt talt lever vi av vore store Mænds Tanker” som Thommessen uttrykker det i bindet om Kielland. Han påpeker til stadighet hvor viktig dikterne er for den norske selvfølelsen. Det samme gjør han med de store venstreførerne, for selv om liberalistene ville opplyse folket, var de også opptatt av å fremme sine ledere (Tøsse 1997: 142). Det er da også utelukkende venstremenn det selges portretter av gjennom avisens forlag.

Bøkene til minne om stortingsrepresentantene ser ut til å ha vært svært populære. I en reklamekampanje fra 1887 opplyser Verdens Gang om at nye abonnenter nå kan få alle gratistilleggene, unntatt boken om Bjørnson og *Minde om Stortinget 1883–85*: ”Paa grund af

---

⁴⁶ Denne tankegangen avspeiles i det senere forsøket på å ta tilbake Øst-Grønland. I Norge var det særlig Thommessens daværende avis Tidens Tegn som agiterte for dette. Saken sluttet med at den internasjonale domstolen i 1933 tilkjente Danmark suvereniteten over hele Grønland (Jensen 1965: 103–104).

⁴⁷ Bl.a. Verdens Gang nr. 102 (31/8), 1880.

den store Tilgang er Oplaget af disse Bøger opbrugt”.⁴⁸ Bøkene ble gjerne trykt i flere eksemplarer enn det fantes abonnenter, og det er derfor nærliggende å tenke seg at etterspørselen har vært stor også blant ikke-abonnenter. I noen av disse kampanjene får nye abonnenter dessuten muligheten til å velge fritt blant de allerede utkomne bøkene og majoriteten blant disse har nok også valgt de to omtalte bindene. Når Thommessen reklamerer for bibliotekbøkene i avisen, fremhever han spesielt de som inneholder mange bilder. Når det gjelder annonseringen av de konstitusjonelle minnebøkene, brukes det store fete typer. Formuleringer som ”122 Portræter, til dels store, alle smukt udførte” er vanlig.⁴⁹ Antall bilder står gjerne som egen overskrift med ekstra stor skrift. Det er tydelig at når det gjelder behandlingen av de store menn i *NFB*, var ”smukke” bilder vel så viktige som ord.

3.2 Politiske og nasjonale symboler

På nasjonaldagen i 1879 står følgende å lese på forsiden av *Verdens Gang*:

I dag, da 65 Aar er henrundne siden den største og lykkeligste Begivenhed i vort Folks Liv, Frihedens Grundlæggelse paa Eidsvold, ved vi intet bedre Billede at bringe vore Læsere end et, der fremstiller Eidsvoldsbygningen, vor Forfatnings Vugge. Alt, hva denne Forfatning allerede har brakt os i aandelig og materiell Henseende maa bøie vore Hjerter i Tak [sic] og Glæde. Men ikke alene dette – Minde herom maa anspore os til ihærdigt Arbeide for at udvikle og værne om den Folkefrihed, vi har modtaget som vore Fædres helligste Arvestykke.⁵⁰

Et stort bilde av bygningen opptar så over halvparten av siden. Ved en annen anledning trekkes Eidsvoll frem når det annonseres for bind 2 i avisen. I beskrivelsen av boken legges det vekt på at den vil inneholde flere ”Billeder av fremragende Eidsvoldsmænd.”⁵¹ Slår man så opp i det aktuelle bindet, vil man oppdage at to bilder av henholdsvis Stortinget og Eidsvoll følges av Bjørnsons ”Fædrelandssang”. I *Verdens Gang* slås det dessuten stort opp at den siste Eidsvollsmann er død. Det gjengis også en rekke artikler i biblioteket av blant andre Wergeland, Bjørnson og Christian Monsen som omhandler tiden rundt 1814 og mennene som var involvert i grunnlovsprosessen. Bygningen, eller ”forfatningens vugge” som Thommessen kaller den, samt Stortinget og året 1814, blir brukt som politiske og nasjonale symboler gjennom store deler av *NFB*. Eidsvollsmennene, som Grunnlovens arkitekter, får samme hyllestbehandling. Eidsvollsbygningen ble for øvrig innkjøpt som Norges første

---

⁴⁸ *Verdens Gang* nr. 28 (8/3), 1887.

⁴⁹ *Verdens Gang* nr. 79 (9/7), 1885.

⁵⁰ *Verdens Gang* nr. 58 (17/5), 1879.

⁵¹ *Verdens Gang* nr. 89 (31/7), 1879.

nasjonaleiendom i 1837 etter en innsamlingsaksjon som Wergeland tok initiativ til (Sørensen 1998: 18). Følgelig var den allerede da et viktig frihetssymbol. 1814 var et merkeår for alle nordmenn, uavhengig av partitilhørighet, men Sørensen viser til hvordan Venstre i nasjonsbyggingen gjorde det til *sitt* idet de ”oppfattet seg selv som en direkte arvtager etter 1814-prosjektet” (Sørensen 1998: 31). Dette er et gjennomgående trekk ved bibliotekbøkene. De mange bildene av eidsvollsmennene og de to konstitusjonelle bygningene fremstår i denne sammenheng delvis som allmenne nasjonale symboler, delvis som venstrepatriotiske dekorasjoner. Fenomenet viser ytterligere hvordan nasjonale verdier i nasjonsbyggingsprosessen ble direkte knyttet til politiske institusjoner. Eidsvoll, som ”vore Fædres helligste Arvestykke”, representerte det frie, norske folk og viser hvor viktig slike symboler var i konstruksjonen av en nasjonal identitet. Både begivenhetene i 1814, Stortinget og Grunnloven ble viktige symboler på norsk selvstendighet og norsk nasjonalt fellesskap. Hansen skriver at det spesielt i forfatningskampårene var naturlig for dem som arbeidet for folkestyret å søke tilbake til selve grunnlaget og forutsetningen for en demokratisk utvikling overhodet (Hansen 1946: 137). Bruken av politiske symboler i biblioteket er slik sett symptomatisk for tiden bøkene ble utgitt i, og kan tjene som eksempel på hvordan tekster alltid er historisk situerte.

Det er imidlertid ikke bare institusjoner og bygninger som blir brukt som politiske og nasjonale symboler i *NFB*. I kapittel 2 pekte jeg på hvordan bind 10, som omhandler Luther, fremstår som alt annet enn religiøst, og i stedet som en eneste lang hyllest til den tyske ”frihetskjemperen”. Det er betegnende for opplysningsagendaen i biblioteket at en så pass omstridt person som Luther blir trukket inn som symbol på Venstres frihetskamp. Det er nærliggende å tenke at denne bruken av Luther må ha vært ganske kontroversiell. Thommessen foretar da også et grep i *Verdens Gang*, som for å ”forberede” leserne på dette. Samme år som han utgir bind 10, står artikkelen ”Det liberale Parti og Luthers Minde” på trykk i avisen.⁵² Her tar han opp trekk ved Luther som ”vor Tids Højreprester kun har et snevert Hjerter for!”, og spør hvor mange av disse prestene som kan gledes over ”den brændende Frihedsild som luede i Luthers Sjæl.” Videre knytter han eksplisitt denne ”frihetsild” til venstrepartiets kampsaker:

Men vi som elsker Fortiden i vor Tro paa Fremtiden, vi der føler os knyttet til vore Forjængere i Kampen for Frihed og Frigjørelse med Taknemlighedens tidsfaste Baand, vi som søger vor Forbindelse Aarhundrer ned igjennem; os paaligger

---

⁵² *Verdens Gang* nr. 86 (31/7), 1883.

Forpligtelsen til at holde de store afdødes Minde. Minde i Agt og Ære, vort liberale Parti staar i for stor Taknemlighedsgjæld til den tyske Reformator, til at det skulde glemme ham paa hans Mindedag.

Artikkelen tar sikte på å vise likhetene mellom Luther og samtidens liberale frihetsmenn: ”Læren om Folkets Suverænitet har Skridt for Skridt fulgt Reformationen”. Luther blir i denne sammenheng satt opp som et forbilde for alle dem som arbeidet for å få igjennom folkestyret. Avsnittet er karakteristisk for nasjonsbyggernes forankring i fortiden, og vi har sett hvordan Thommessen i bind 9 bruker vikingene i lignende hensikt. Det er imidlertid mer påfallende at han her gjør det samme med Luther, og at letingen etter de norske vesenskjenntegnene fører ham tilbake til Tyskland og reformasjonen. Luther fremstår riktignok mer som et politisk symbol enn som et nasjonalt, selv om grensen mellom politikk og nasjon vanskelig lar seg trekke. For som Seip hevder: ”Politisk og kulturell nasjonalisme forutsetter hverandre gjensidig i et innfløkt samspill” (Seip 1998: 95). Artikkelen fremhever Venstres ideologi på en mer direkte måte enn i bibliotekboken. Her staves det høyt og tydelig at partiet ”arbejder for Folkets Suverænitet (...), for at Demokratiet skal vokse, saa der bliver større Lighed blant os, og for at hver enkelt skal kunne undersøge selvstændig, saa vi faar større personlig Selvstændighed.” Luther blir sett på som selve inkarnasjonen av en slik selvstendig, søkende person, og artikkelen fremstår dermed også som en oppfordring om større opplysning blant folket. Opplysning fremheves dessuten utelukkende som en venstresak, da det er det liberale parti som ”i Pagt med Reformationen kræver Folkets Oplysning og Folkets Deltagelse.” Budskapet er det samme i *NFB*, men her ligger det mer mellom linjene enn i artikkelen i *Verdens Gang*.

I nasjonsbyggingsprosessen var dannelselse og gjennomføring av ritualer også en viktig faktor. 17. mai-feiringen sto i en særstilling og dette vises tydelig i biblioteket. I bind 14 gjengis talen Bjørnson holdt ved avdukingen av Wergeland-statuen i hovedstaden på nasjonaldagen i 1881; en begivenhet som ifølge Slagstad er oppfattet som ”innstiftelsen av en kollektiv rite” (Slagstad 1998: 187). Dagen var også viktig fordi det lenge hadde pågått en debatt om hvem som skulle tale. Ifølge Aarnes gjorde denne striden ”utslaget for hvem som ’vant’ Wergeland og hvilket syn på dikteren som ble enerådende” (Aarnes 1991: 82). Det at Bjørnson fikk æren av å tale, bidro til at det var Venstres bilde som omkring århundreskiftet ble det offisielle, skolens og 17. mai-retorikkens Wergeland (Aarnes 1991: 107). Det er med andre ord en særdeles viktig historisk begivenhet Thommessen her gir plass til. Wergelandske tekster som ”Til Norges trefarvede Flag” og ”Syttende Mai” presenteres dessuten i bind 5. Det

trefargede flagget var nok en politisk markør som symboliserte kampen for en fri og uavhengig nasjon.

Interessant her er for øvrig også måten Thommessen bruker disse to dikterne på. I hans fremstilling blir de begge først og fremst viktige politiske skikkelser, slik at diktingen i en viss forstand blir satt litt til side. Når det gjelder Wergeland, vises den grenseløse beundringen Thommessen nærte for ham godt gjennom hvor stor plass dikteren får i *NFB*. Foruten de to litteraturhistoriske bindene som for det meste omhandler ham, blir han hyppig trukket frem i de konstitusjonelle. I bind 1 blir han først og fremst presentert som en som ”ivrede for Folkefrihed og Folkeoplysning” (s. 3). Hans artikkel ”Oplysningens værd” innledes for øvrig med et dikt av Jonas Rein, hvor de siste to verselinjene går som følger: ”– Oplysning ene Bonden lære kan, at det er stort at være gavnlig Mand” (s. 12). Diktets navn er ”Forsøg over Almuens Oplysning” og setter tonen for Wergelands tekst. Det er påfallende lite av dikterens velkjente og kanoniske lyrikk som gjengis i det første av de to bindene som er viet ham. I stedet trekkes konstitusjonelle tekster som ”Stortingets Opløsning i 1836” frem. Bind 5 inneholder mer lyrikk, men også her legges det vekt på Wergelands arbeid som folkeopplyser og samfunnsrefser. Anne Berit Klungøy viser hvordan Camilla Collett i sine nedtegnelser om broren ”oppfatter han først og sist som den fargerike og livsbejaende dikter”, mens hun derimot ”vier hans folkeopplysningsinnsats liten oppmerksomhet” (Klungøy 2008: 21). I *NFB* gjør Thommessen det motsatte av Collett. Dette er spesielt når man vet hvor høyt Thommessen verdsatte Wergelands lyrikk, men viser hvor viktig den politiske hensikten med *NFB* var. Likeledes indikerer det hvor viktig Wergeland var for Thommessens nasjonsbyggingsprosjekt. Et annet karakteristisk trekk ved måten Wergeland blir behandlet på i biblioteket, er poengteringen av at det var han som startet ”vor aandelige og politiske Frigjørelse”. Wergeland og andre samtidige opplysningsmenn ”holdt paa de Anskuelse som senere er kjæmpet videre af Sverdrup, Bjørnson og vore andre Frihetsmænd.”⁵³ Wergeland blir altså først og fremst fremstilt som politiker og folkeopplyser og satt opp som forbilde for samtidens nasjonsbyggere og frihetsmenn. Selve *bruken* av Wergeland, Bjørnson og en rekke andre forfattere kan derfor også sies å være et politisk og nasjonalt symbol i seg selv.

---

⁵³ *NFB* bind 5, s. 23.

Kapittel 4

Betydning og virkning

1. Innledning

Hva skjer med forfatterne når Thommessen bruker dem som politiske og nasjonale symboler? Og hva har biblioteket som medium å si for hvordan forfatterne oppfattes og tekstene fortolkes? Biblioteket som medium har en rekke fordeler, både for utgiver, forfattere og lesere. Den danske litteraturkritikeren Erik Skuym-Nielsen peker på fire vesenskjennetegn ved seriefenomenet. For det første hevder han at en serie eller et bibliotek kan ”forlene det enkelte verk med en vis kulturell pondus og kan give det dette en synlighed, det ellers måske ville have manglet” (Skuym-Nielsen 1996: 342). For det andre bidrar det identiske utseendet og formatet til at utgiveren kan sammenstille verk som ellers ikke opptrer under samme overskrift. Allerede kjente verk kan således bli lest i et nytt og uventet perspektiv. Skuym-Nielsen bemerker derfor det paradoksale i at enhetspreget faktisk kan gjøre det enkelte verk til noe helt spesielt. Et tredje vesenskjennetegn ved serier hevder han knytter seg til selve utvalget. Redaktør eller utgiver kan slik ”demonstrere den litterære samspill af tradition og foranderlighed ved på den ene side at medtage visse værker og dermed klart oppskrive dem i værdi, og på den anden side udelukke andre bøger og dermed skrive disse ned i kurs” (Skuym-Nielsen 1996: 342). Helt til sist peker han på at serier har en tendens til å appellere til medspill fra folk med interesse for litteratur (Skuym-Nielsen 1996: 342). Her tenker han først og fremst på oversettere og andre fagkyndige deltakere i utgivelsesprosessen, men det kan like gjerne sies å gjelde for leserne. Seriepreget fører ofte til trofaste lesere som blir engasjerte og ønsker å komme med innspill. I tillegg knytter det seg spesielle forventinger til en slik serie. Leserne forventer at neste bok er i tråd med den forrige, og at de begge innehar samme kvalitet og kulturelle kapital. Bøkene yter dessuten samme verdi, idet de med sitt identiske utseende er ment for å stå samlet i bokhyllen. En serie kan dermed symbolisere kulturell tradisjon og arv, litterære samspill og sammenhenger.

Ved å gå nærmere inn på tre av dikterne som knyttes til *NFB* – Bjørnson, Kielland og Ibsen – vil jeg i dette kapitlet undersøke den rollen forfatterne og litteraturen tildeles av Thommessen i biblioteket. Dette vil gjøres først og fremst ut ifra karakteristika ved *NFB*, slik som format, skrifttype og distribusjonsmåte, men også i forbindelse med Thommessens visjon sett opp mot bibliotekets faktiske innhold. Lenger ut i kapitlet vil jeg diskutere bibliotekseriens betydning i samtiden, hvorfor den ble lagt ned og eventuelle ettervirkninger.

2. Bjørnson

I sin redegjørelse om Bjørnsons forhold til den danske forleggeren Hegel, kommer Tveterås inn på bind 14 av *NFB*. Her forteller han om hvordan Hegel i 1885 ”til sin store overraskelse kom over en annonse som fortalte at det om kort tid ville komme et utvalg av Bjørnsons skrifter som tilleggsbok til Verdens Gang, trykt i 15.000 eksemplarer” (Tveterås 1964: 166). Dikteren hadde med andre ord ikke informert sin danske forlegger om dette, som naturlig nok var forferdet. Hvorfor hadde Bjørnson gått med på noe sånt? Og det uten først å rådspørre Hegel? En av grunnene var den overbevisning Bjørnson og Thommessen delte, om at det trengtes nye metoder innenfor bokmarkedet, metoder som fikk bøkene frem til der folk faktisk befant seg. De var begge tilhengere av billige bøker og kolportasjefenomenet, men mente også at det trengtes flere tiltak for å nå folket. Tore Rem hevder at Bjørnson ofte var frustrert over mulighetene, eller mangelen på dem sådan, til å nå bondestanden i Norge (Rem 2005: 252). Han var derfor meget begeistret over Thommessens initiativ; ved å la Thommessen lage en bok om ham i *NFB*, kom hans ”diktning og sannhetsord (...) like inn i hjemmene sammen med avisen – boken gikk frem til folk i stedet for å ligge og vente på at folk skulle komme til dem. Det var sine egne han på denne måten kom inn til” (Tveterås 1964: 167). Selve distribusjonsmåten av *NFB* blir altså her trukket frem som et stort pluss.

Tveterås peker ytterligere på et trekk ved samtidens bokmarked som er en viktig faktor ved Thommessens prosjekt. Med ”sine egne” refererer han til venstrefolk, først og fremst bønder, og de var ikke akkurat de sterkeste bokkjøperne. På denne tiden var flesteparten av de som sognet til Venstre, rett og slett ikke kommet så langt at de var blitt gode kunder hos bokhandlerne (Tveterås 1986: 319). Venstresiden utga i stedet en rekke politiske småskrifter som ofte ble solgt i store opplag. Thommessen prøvde seg faktisk som forlegger for noen av disse skriftene, blant annet av Bjørnsons *Af mine Foredrag om Republikken* i 1880, men majoriteten ble utgitt av ”Selskabet for Folkeskrifters Udbredelse”. Nye forlag var nødvendige for utgivelsen av venstreorientert litteratur, fordi de etablerte ikke var interessert i slike skrifter og bøker, til tross for at mange følte behovet for litteratur som avspeilet og forklarte spørsmål i tiden. Bøker som utfordret det tradisjonelle publikum hadde rett og slett vanskelig for å bli solgt. Tveterås hevder derfor: ”Skulle noen forlegger gå inn for radikal litteratur, måtte det være en oppgave i samsvar med en overbevisning” (Tveterås 1986: 319). Thommessen hadde en slik overbevisning, og gjennom *NFB* og andre utgivelser på Verdens Gangs forlag la han inn mye arbeid for å utgi radikal litteratur. 1880-årene var generelt en vanskelig tid for bokbransjen (Tveterås 1986: 317), og spesielt vanskelig for dem som ønsket å nå venstreorienterte lesere. Gjennom *NFB* fikk Bjørnson derfor muligheten til å bli sendt ut

til mange tusen venstrefolk hvor en stor andel var bønder, lesere som han kanskje ikke nådde gjennom utgivelse på Hegels forlag. For som Rem poengterer, var Bjørnsons visjon å skrive *for og til* folket, og gjøre det i en form som nådde frem til bøndene (Rem 2005: 250).

Forfatteren så med andre ord den store markedsføringsmessige gevinsten av publisering i *NFB*.

Bjørnson var begeistret for Thommessens bibliotek også av en annen grunn: ”Hos Hegel hadde han alltid møtt en stille kamp mot politikeren, men i Thommessens utvalg hadde politikeren fått sin æresplass ved siden av dikteren, slik han helst ville se seg selv” (Tveterås 1964: 167). Dette har vi sett er et karakteristisk trekk ved fremstillingen av forfatterne i bibliotekserien. Thommessen fremhever konsekvent sider ved dikterne som kunne brukes i samtidens mange politiske kamper. I *NFB* blir Bjørnson, i likhet med Wergeland, først og fremst presentert som politiker. Dessuten som sistnevntes arvtager, noe han også var meget fornøyd med. Hegel, og mange med ham, var ofte bekymret for at Bjørnson la diktningen til side på grunn av politikken. Hos Thommessen ble hans politiske innsats derimot hyllet og hevet opp på samme nivå som hans dikteriske. Ved at Bjørnson var så overmåte fornøyd med bindet, er det nærliggende å tenke seg at dette førte til ekstra blest rundt Verdens Gang og *NFB*; han var ikke akkurat kjent for å holde inne med ting han var begeistret for.

3. Kielland

Bindet om Kielland er interessant på flere områder enn det som ble behandlet i kapittel 3. Dette knytter seg først og fremst til utgivelseshistorien av verkene hans på Hegels forlag. Kielland var svært bevisst på hvordan utformingen av bøkene hans skulle være. Han fikk gjennom flere uvanlige krav til den fysiske utformingen, slik som luftigere sider og slankere format. Ifølge Rem maktet Kielland – ”på grunn av den typografiske utformingen han insisterte på” – å flytte romanene sine ”et lite hakk nærmere poesiens status” (Rem 2003: 237). I *NFB* plasserer Thommessen imidlertid Kiellands verker inn i en helt annen ramme. De tettskrevne sidene i biblioteket er så langt fra luftige som det går an å komme. Her er ingen brede marger, ingen hvite, rene sider, intet slankt format. I stedet følges et utdrag fra *Arbeidsfolk* av en halv side med ”bekjentgjørelser”. Dette er spesielt interessant fordi Kielland ifølge Rem nektet å godta annonsesider i bøkene sine (Rem 2003: 239). Slike forstyrrende elementer ville han ikke ha noe av. Hos Thommessen slipper han derimot ikke unna å bli assosiert med ”en triviell og økonomisk virkelighet” (Rem 2003: 239). Dette eksempelet viser godt hvordan tekst og format ikke kan skilles. Leseren møter en helt annen Kielland i *NFB*, enn det han eller hun gjør i en av originalutgavene forlagt hos Hegel. Dette innebærer

imidlertid overhodet ingen nedvurdering fra Thommessens side. Hans tro på Kiellands diktning er enorm:

Alexander Kielland er satiriker. Men hans Satire er sund som en Havbris, og faar den stryge jevnt og frit gjenem vort Samfund i nogle Aar, da vil dette i store Strøg renses for sin indestængte, usunde Luft. Hans ord falder legende, men vækkende til alle Sider, meget Halv-Dannelse, Halv-Løgn, Skin-Hellighed og U-Aand vil dødes af dem.⁵⁴

En annen markant og meningsbærende forskjell mellom Hegel og Thommessens utgivelser knytter seg til skrifttypen. Kiellands verker ble av Hegel utgitt i antikva (latinsk skrift), mens bøkene i *NFB* er satt med fraktur (gotisk skrift). Vi har sett at gotiske typer ble regnet som den folkelige, norske skrifttypen. Den ble dessuten tett forbundet med den lutherske boktrykkertradisjonen (Rem 2005: 248), og ofte assosiert med lav pris. Bøker satt med antikva knyttet derimot mer fornemme forestillinger til seg, inkludert høyere pris. Valg av skrifttype kunne med andre ord signalisere hvilket publikum man rettet seg mot.

Interessant i denne sammenheng er også utgivelsen av Thommessens bok *Politik for Hvermand* (1885). Denne boken bygger som vi har sett på bind 9 og 12 i *NFB*, men skiller seg radikalt fra disse utseendemessig. Formatet er større, sidene hvitere og den er i tillegg innbundet, satt med antikva og et stort norsk flagg ruver på forsiden. Av disse grunnene gir den et markant annerledes inntrykk enn bindene i *NFB* og fremstår som et nytt verk, utelukkende på grunn av ytre forandringer. Dette viser hvor meningsbærende bokens materialitet er. Omslag, typografi, tykkelse, illustrasjoner, papirtype og format – alt bidrar til meningsdannelse og legger føringer for lesningen. Selve den materielle utformingen av *NFB* var med andre ord med på å nå ut til det ønskede publikum: bøndene. Ved å innpasse Kielland i bibliotekets form, oppnår Thommessen at forfatteren blir mer tilgjengelig for de brede lang. For det var slett ikke alle som kunne lese latinske typer på denne tiden, til tross for at utviklingen gikk mot en overgang til antikva. Foruten at teksten ble mer tilgjengelig ved at den faktisk kunne leses av *folket*, fremsto også *Kielland* som mer folkelig gjennom denne utformingen. Valg av skrifttype kan med andre ord også få konsekvenser for fremstillingen av forfatteren. Jon Haarberg viser for eksempel hvordan forlegger Christian Tønsberg i Hartvig Lassens utgave av Henrik Wergelands *Samlede Skrifter* (1852–57), ”illustrerer [Wergelands] modernitet ved å gjøre den til den første norske litteraturutgaven satt med antikva istedenfor den sedvanlige tyske fraktur” (Haarberg 2009).

---

⁵⁴ Verdens Gang nr. 67 (11/6), 1881.

Når det gjelder bøkene i *NFB*, var det lille oktavformatet også meningsbærende. Elisabeth Eide har undersøkt en rekke private boksamlinger på 1800-tallet. Hun hevder at et typisk trekk ved en slik samling på denne tiden er en endring fra store folianter til bøker av mindre format, bøker som det er ”lett å ta med seg, og som kanskje ikke pranger fullt så mye i bokhyllen” (Eide 2006: 83). Vi har sett hvordan Thommessen ved flere anledninger fremhever bibliotekseriens nytteaspekt, og det er tydelig at også bruksaspektet har vært en viktig faktor. Disse bøkene skulle både leses og brukes.

Ved å studere den materielle utformingen av *NFB*, kommer bildet av Thommessen som idealistisk folkeopplyser enda klarere frem. Dette vises i tillegg gjennom hans ønske om å gjøre litteraturen mer tilgjengelig for folket også utenfor bibliotekserien. Når det gjelder hans forhold til Kielland, kontaktet han faktisk forfatteren i 1885 for å høre om mulighetene til å lage en folkeutgave av *Arbeidsfolk*. Etter å ha rådført seg med Hegel – i motsetning til Ibsen – takket Kielland nei til Thommessens tilbud. Avslaget kom, ifølge Rem, fordi Hegel mente ”det ikke var et godt forretningsmessig initiativ” (Rem 2002: 179). I stedet ble boken seks år senere utgitt i *Bibliothek for de tusen Hjem*. Sørensen hadde riktignok vært tidligere ute enn Thommessen med forespørselen, allerede i 1881 hadde han vist interesse for Kielland (Rem 2002: 179). Men boken solgte ikke videre godt (Tveterås 1986: 436), så man kan jo undres over om forfatteren hadde tjent mer på å takke ja til Thommessen. Hva Kielland mente om at Thommessen året etter utga et bind om ham i *NFB*, vites imidlertid ikke. Eksemplet illustrerer uansett Thommessens sterke engasjement og idealisme.

4. Ibsen

Mot slutten av 1879 annonseres det hyppig i *Verdens Gang* for tredje og fjerde bind av *NFB*. I flere måneder fremover fortsetter disse notisene å dukke opp i avisen og opplyser om at de to neste bindene begge vil ha tittelen *Norske Forfattere* og inneholde biografi og bibliografi over 17 kjente diktere.⁵⁵ Neste år får derimot leserne tilsendt kun én bok med denne tittelen. Bind 4 har i stedet blitt omgjort til en ”Lægebok for Folket”, og bind 3 behandler dessuten ikke på langt nær så mange diktere som lovet. Hva skjedde? La oss først se på hvilke diktere som aldri kom med i bibliotekserien. Dette er tilfelle for fem forfattere: O.A. Vinje, Ivar Aasen, Kristoffer Janson, Jonas Lie og Henrik Ibsen. Det er med andre ord noen av samtidens mest profilerte menn som *ikke* får plass i *NFB*. Vi har sett hvordan Thommessen ved flere

---

⁵⁵ Bl.a. *Verdens Gang* nr. 146 (11/12), 1879.

anledninger måtte forskyve utgivelsen av enkelte bøker på grunn av uforutsette hendelser. Det å love leserne noe helt annet enn det de faktisk får, er imidlertid noe annet.

Når det gjelder legeboken, publiseres det i løpet av 1880 en rekke notiser om denne, hvorav den ene motsir den andre. Først opplyses det at boken vil komme i utklippsformat som et gratistillegg en eller gang i løpet av året. Deretter har redaktøren ombestemt seg og lover at både denne og en bok ”om det nye Maal- og Vægtsystem” vil komme i heftet stand, som en del av *NFB*.⁵⁶ Meterboken blir forsinket på grunn av ”flere Tegninger end oprindelig bestemt”,⁵⁷ og dermed forsvinner den ut av bibliotekserien til fordel for *Norske Forfattere*. Legeboken fortsetter derimot å veksle mellom å være et frittstående gratistillegg og en inkorporert del av serien. Så sent som i september 1880 ser det ut til at planen om et litteraturhistorisk bind fortsatt er intakt, og legeboken følgelig kun er tenkt som et ekstra tillegg.⁵⁸ Når så bind 4 endelig blir sendt til leserne, er det likevel legeboken de får. Det er nærliggende å tenke seg at legeboken ble sendt ut til leserne nettopp på grunn av problemer med utgivelsen av de nevnte fem forfatterne. Bind 4, slik det foreligger i dag, var med andre ord ikke planlagt å være en del av *NFB* i det hele tatt. Denne redegjørelsen røper at Thommessen tydelig har støtt på en rekke problemer under arbeidet med å utgi en bok om og med Vinje, Aasen, Janson, Lie og Ibsen. Thommessen gir selv aldri noen begrunnelse for hvorfor planene ble så forandret. Er det likevel mulig å forklare hvorfor disse fem forfatterne aldri kom på trykk i *NFB*?

Når det gjelder Vinje, kan forklaringen være at han hadde testamentert bort rettigheten til å utgi verkene sine til Det Norske Samlaget. *Skrifter i Utval* – den største samleutgaven av Vinje til dags dato – utkom i seks bind i årene 1882–90 (Tveterås 1986: 284) og under ”bekjentgjørelser” i *Verdens Gang* annonseres det da også ved flere senere anledninger for utgivelsen. Det er derfor nærliggende å tenke at Thommessens planer ble stoppet av forlaget. Mer usikkert er det med tilfellet Janson. Flere av hans dikt står i årene fremover på trykk i *Verdens Gang*, men noen biografi eller artikler om ham kommer det imidlertid ikke i denne perioden. Lie og Aasen er også usikre tilfeller.⁵⁹ Førstnevnte hadde vært Thommessens lærer på Heltberg, og de to ble i senere år gode venner og brevvekslet hyppig (Thommessen 1991: 17). Forklaringen kan derfor selvfølgelig være at Thommessen har spurt Lie om lov til å trykke et utvalg av tekstene hans, og fått et negativt svar. Det eneste som kommer på trykk om Lie og Aasen i perioden *NFB* ble utgitt, er to korte artikler i *Verdens Gang*, henholdsvis i

---

⁵⁶ *Verdens Gang* nr. 27 (4/3), 1880.

⁵⁷ *Verdens Gang* nr. 50 (29/4), 1880.

⁵⁸ *Verdens Gang* nr. 108 (14/9), 1880.

⁵⁹ Tveterås skriver at Samlaget også utga verker av Aasen, men anonymt (Tveterås 1986: 284).

1884 og 1886.⁶⁰ I tilfellet Ibsen er det derimot mulig å utlede flere interessante faktorer. Dikteren hadde en lite hyggelig forhistorie med mannen som trykket både *Verdens Gang* (og hadde gjort det siden oppstarten i 1868) og *NFB: Hans Jacob Jensen*.⁶¹ Jensen hadde gjennom sitt tidsskrift *Illustreret Nyhedsblad* vært forlegger for to av Ibsens tidlige stykker *Fru Inger* (1857) og *Hærmændene* (1858), og en strid om forlagsretten til disse to stykkene førte dem til retten som motparter. Etter å ha versert siden 1871, fikk saken sin endelig avgjørelse ved dom i Høyesterett 22. april 1876, hvor Ibsen kom seirende ut. Tveterås bemerker at saken har forlagshistorisk stor interesse fordi den ”markerer innledningen til en ny epoke i norsk forfatterrett” (Tveterås 1964: 98). Forfatteren nærmet seg langsomt status som tekstens egentlige utgangspunkt. At Thommessen, som arbeidet tett sammen med Jensen, derfor annonserer for tekster av Ibsen etter denne dommen, virker underlig. Året etter står imidlertid en føljetongartikkel om Ibsen på trykk i *Verdens Gang*, som i både stil og oppsett ligner på forfatterpresentasjonene i *NFB*.⁶² Artikkelen bærer med andre ord umiskjennelig preg av å være skrevet av Thommessen. Her blir både Ibsens oppvekst, bakgrunn, diktning, samt politiske og samfunnsmessige idealer, gjort grundig rede for. Hele Ibsens bibliografi, fra *Gildet paa Solhaug* (1855) til den ennå ikke utgitte *Gengangere* (1881), blir presentert. Der bibliotekbøkene gjengir utdrag fra hver forfatters tekster, blir Ibsens mange stykker i stedet beskrevet i detalj ved hjelp av en rekke sitater. I kjent stil fremhever Thommessens dikterens samfunnsmessige betydning:

Ibsen tugter det politiske Lykkejægeri, det uægte Frihetssind, der bruger de liberale Ideer som Midler til at arbejde sig selv op, men som sviger dem igjen, saa snart dette synes fordelaktig. (...) Den slags Liberalisme har vi havt en del av i dette Samfund, og Ibsen har gjort Frihedsarbejdet en stor Tjeneste ved at afsløre og latterliggjøre den.

Det poengteres altså at Ibsen var en som arbeidet for ”Frihed og Sandhed”. Artikkelen er så lik dem i *NBF* at man kan undres om den faktisk var tiltenkt biblioteket. Var Thommessen rett og slett for tidlig ute med annonseringen? Dette støttes av det faktum at han faktisk annonserer for Alexander Kielland over fem år tidligere enn bindet utkom. Er det slik å forstå at han rett og slett regnet med at utgivelsene ville gå i orden? Forunderlig nok annonserer han

---

⁶⁰ *Verdens Gang* nr. 11 (25/1), 1884 og nr. 153 (25/12), 1886.

⁶¹ H. J. Jensens Bogtrykkeri og Centraltrykkeriet ble begge bestyrt av Jensen. Navneendringen skyldtes at han i 1879, etter å ha kommet under konkursbehandling for andre gang, overdro selskapet til datteren, fru Kaja Brun (Jacobsen 1983: 217).

⁶² *Verdens Gang* nr. 133 (12/11) og nr. 136 (19/11), 1881.

i 1885 nok en gang for både Lie og Ibsen, sammen med Bjørnson og Kielland.⁶³ De to sistnevnte bindene realiseres, mens planene om de to andre nok en gang må oppgis.

Hva forteller så dette oss? For det første sier det noe om Ibsens behov for å beskytte tekstene sine. Tore Rem hevder at Ibsen var ”svært orientert og engasjert i kampen for styrket opphavsrett” og at han ”så at dette handlet om forfatteres livsgrunnlag, og derfor implisitt om muligheten til å skape et større grad av autonomi for litteraturen” (Rem 2006: 108). Ved å annonsere så mange ganger for et kommende bind om Ibsen må Thommessen følgelig hatt reelle planer om å publisere tekster av forfatteren. Han utfordrer med andre ord utviklingen av et bedre rettighetsapparat for forfattere generelt. Det skal sies at Thommessen ikke var den eneste antagonist av en slik utvikling. Noe av motstanden mot Bern-konvensjonen berodde imidlertid ikke på et ønske om å frata forfattere rettigheter, men på et ønske om å beskytte leserne: ”Med en tilknytning til Bern-konvensjonen ville all oversatt litteratur bli dyrere, og man fryktet derfor at utbredelsen av utenlandske bøker – deriblant atskillig mer ’nyttige’ bøker for folkets videre dannelse enn de skjønnlitterære – ville bli skadelidende” (Rem 2002: 210). Hva som eksplisitt ligger til grunn for Thommessens motstand, vites ikke, men det kan tenkes at han med sitt standpunkt ikke utelukkende hadde egeninteresse i tankene. Uansett er hans synsvinkel her symptomatisk for det litteratursynet som kommer til uttrykk i *NFB*.

På den andre siden vitner ”Ibsen-problemet” om at Thommessen virkelig ønsket at forfatteren skulle være en del av *NFB*, og det er nærliggende å tenke seg at dette også gjaldt Aasen, Lie, Vinje og Janson. I så måte er det interessant å undersøke forskjellen mellom Thommessens opprinnelige *tenkte* visjon for innholdet i serien og det *faktiske* innholdet. Jeg har vist hvordan legeboken aldri var tiltenkt å være en del av *NFB*. Foruten planen om å inkorporere de fem nevnte dikterne, var det også andre endringer som ble foretatt i løpet av årene. Flammarions naturskildringer var heller ikke en del av Thommessens opprinnelige plan, men kom inn som erstatning når bindet om Sverdrup tok lenger tid å produsere enn planlagt.⁶⁴ Ved flere anledninger annonseres det likeledes for ulike konstitusjonelle bøker som aldri blir noe av. Det kan synes som om innholdet slik det foreligger i dag, derfor ikke er identisk med den opprinnelige visjonen. Ser man på det Thommessen faktisk ønsket å ha med, er det utelukkende snakk om mer litteratur og mer politikk. Dette forsterker bildet av *NFB* som Thommessens forsøk på kanonisering av den norske litteraturen, og som hans bidrag til utviklingen av folks politiske og samfunnsmessige bevissthet.

---

⁶³ Verdens Gang nr. 127 (29/10), 1885.

⁶⁴ Verdens Gang nr. 117 (5/10), 1886.

5. Betydning

Å skulle si noe om betydningen av *NFB* når ingen tidligere har gjort rede for det, og uten å ha støtte i øyevitenskildringer eller andre nedtegnelser, er en utfordring. Bibliotekseriens mange paratekster i *Verdens Gang* kan imidlertid bidra til å gi noen pekepinner. Vi vet også at opplagstallene på enkelte av disse bøkene lå på rundt 15.000, og ble sendt ut til samtlige abonnenter som hadde betalt abonnentavgiften. Høyst sannsynlig må fenomenet derfor ha vært ganske så kjent i samtiden og hatt mange lesere. Til sammenligning ble bøkene i Sørensens *Bibliothek for de tusen Hjem* trykket i gjennomsnittlig 5.000 eksemplarer (Dale 1974: 152). En av datidens største salgssuksesser var utgivelsen av Ibsens *Et Dukkehjem* (1879), som i løpet av flere opplag over mange år til sammen solgte i 14.000 eksemplarer (medregnet det danske bokmarkedet). *Gengangere* (1881) solgte derimot knappe 5.000 eksemplarer (Tveterås 1986: 315). Opplagstallene for bøkene i *NFB* var med andre ord bemerkelsesverdig høye. Ting tyder på at flere av leserne også har vært engasjerte og opptatte av serien. Dette vises gjennom flere små notiser i *Verdens Gang* hvor Thommessen gir inntrykk av å svare på spørsmål han har fått fra leserne. I 1882 står for eksempel følgende på forsiden: ”Fra mange Hold er udtalt Ønske om, at en almenfattelig Fremstilling av Samfundslærens Hovedsætninger maatte bli tilgjengelig for Almenheden. En saadan er for Tiden under Udarbeidelse af Cand. jur. O. Thommessen.”⁶⁵ Ved en annen anledning har redaksjonen mottatt en oppfordring om å lage et bind ”som kunde tjene til Minde om det Storting, der nu snart skal afsluttes, under hvis Samvær Begivenheder, som for altid vil have en Plads i vor Historie.” Thommessen understreker at en slik bok ikke vil bli billig å lage, men at han likevel etterkommer lesernes ønske – ”uagtet de betydelige Udgifter det vil medføre.”⁶⁶ Flere slike oppslag følger, som alle tyder på at folk faktisk engasjerte seg så pass at de skrev inn til avisen, eller kanskje til og med troppet opp på redaktørens kontor i hans daglige besøkstid med konkrete forslag. Vi kan derfor med meget stor sannsynlighet slå fast at *NFB* hadde et høyt antall lesere. Om ikke alle leste serien, så ble enkelte av bindene i alle fall *eid* av opp mot 15.000 nordmenn.

Så hva leste egentlig folk i perioden *NFB* ble utgitt? 1880-årene var preget av debatter rundt sedelighet, kvinnefrigjøring, embetsstat kontra parlamentarisme, og en rekke andre politiske, moralske, religiøse og vitenskapelige spørsmål. Diktningen fikk en naturlig plass i dette samfunnsbildet, og ”virket indirekte, gjennom presse og foredrag, gjennom samtale og diskusjon på en måte som den aldri har gjort før eller siden” (Tveterås 1965: 20). Det var

---

⁶⁵ *Verdens Gang* nr. 135 (16/11), 1882.

⁶⁶ *Verdens Gang* nr. 44 (16/4), 1885.

imidlertid ikke alle som *kjøpte* litteratur, og i alle fall ikke gjennom bokhandelen. Ifølge Astrid de Vibe var dette et overklassefenomen gjennom hele 1800-tallet: Fordi bøkene var så pass dyre var det kun embets- og borgerstanden som hadde råd til å være faste bokkjøpere (de Vibe 1988: 87). Thommessen tar selv opp dette problemet i en artikkel i *Verdens Gang*:

At der kjøbes langt flere Bøger og som Følge deraf stadig spredes mer Oplysning og Kundskaber udover Landet nu end i vore Bedsteforældres Tid, er en glædelig Sandhed, som enhver erkjender. Men det kan heller ikke nægtes, at der endnu staaer meget tilbage at ønske i saa Henseende. Folk har nok lyst til at læse; men Bøgerne er i de fleste Fald saa dyre, at den som har liden Raad, ikke magter at tilfredsstille denne Lyst i en saadan Udstrækning, som ønskelig kunde være.⁶⁷

Å kjøpe bøker var likevel ikke eneste mulighet for å få tilgang på lesestoff. En ny biblioteklov i 1886 bidro til at utvalget i bygdebibliotekene ble mer allsidig. Før denne loven hadde det ifølge Thommessen blitt ”øvet en Prestecensur, hvis Afslag vilde vække baade Latter og Harme, hvis det engang i sin Helhed kom for Dagen.”⁶⁸ Leiebibliotekene bidro også til at flere hadde muligheten til å lese, og de var blant annet de viktigste importører av populære utenlandske romaner (de Vibe 1988: 88). de Vibe opplyser om at den mest utlånte forfatter på Deichmanske bibliotek i 1880-årene var Antoinette Ulrikke Feyn (de Vibe 1988: 95), bedre kjent som kvinnen bak Marie-bøkene. Dette var god, kristelig litteratur som ikke akkurat ga realistiske skildringer av livet: ”Det er oppbyggelige historier om hvordan kvinner skal bli lykkelige og godta sin posisjon, selv om de ytre omstendigheter er deprimerende. Maries romaner er fulle av kvinner som gir avkall på kjærlighet og finner sosiale oppgaver som de ofrer seg for” (de Vibe 1988: 95). Også i nittiårene var disse bøkene svært populære. Det samme var religiøs litteratur, oversatte romaner (hvor en stor del opprinnelig var publisert som føljetonger i avisen), annen underholdningslitteratur og blader, tidsskrifter og aviser (Dale 1974: 135–37). Den raskeste veksten i det norske avisforbruket skjedde mellom 1880 og 1900 (Høyen 1995: 241), mye på grunn av forbedrede kommunikasjonssystemer og ekspansjon av postvesenet. Det hersker liten tvil om at folk leste aviser. Hvem som leste hva, er derimot mer usikkert. Dale bemerker at det hadde vært en uvurderlig kilde om man faktisk visste hvem som abonnerte på de ulike avisene, og hvilke føljetonger og annen litteratur som ble trykt. Han mener dessuten det er stor sannsynlighet for at mange valgte avis ut ifra litteraturen (Dale 1974: 161). En forutsetning for ekspansjonen i avisforbruk og lesning generelt, var den stadige utviklingen av skolesystemet på 1800-tallet, som gjorde at flere

⁶⁷ *Verdens Gang* nr. 91 (6/8), 1887.

⁶⁸ *Verdens Gang* nr. 173 (23/7), 1890.

kunne lese og skrive. Men det var først med Skoleloven av 1860 at innholdet i undervisningen ble endret fra det kirkelig-religiøse til det folkelig-nasjonale. Religiøse tekster ble byttet ut med emner som historie og morsmål, og skolen ble således en viktig formidler av nasjonal kultur og oppdragelse. Når det gjelder 1880-årene, var disse spesielt viktig i forhold til utviklingen av en bred litterær tradisjon som kom alle samfunnslag til gode. Tveterås poengterer at dette henger sammen med dyrkingen av poetokratiet: "I 'store diktere' ligger det nemlig en reklamemessig lesestimulans som vi ikke skal undervurdere" (Tveterås 1965: 21). I denne henseende er det nærliggende å tenke at *NFB* bidro sterkt. Hyppige annonseringer, storslagne portretter og en stadig fremheving av "de store menn" har nok ført til at flere ble bevisste på hva som rørte seg i norsk litteratur- og kulturliv. Ved å gi noen av forfatterne større plass enn andre, bidrar Thommessen dessuten til markedsføringen av "den store litteraturen" som Tveterås tar opp i følgende sitat:

I samfunnsklasser hvor lesningen ble hentet fra små tilfeldige godtkjøpshefter, oppnådde 'den store litteraturen' en hittil ukjent publisitet. Folk som aldri ville drømme om å ta en bok av Ibsen, Bjørnson, Kielland eller Garborg i hånden, ble i alle fall klar over at disse menneskene eksisterte og fikk også ofte et inntrykk av hva de drev på med og hvor de stilte seg i samfunnsstriden (Tveterås 1965: 21).

Gjennom *NFB* fikk leserne presentert nettopp en slik fremstilling, uten at det dermed er sagt at biblioteket kan sidestilles med "tilfeldige godtkjøpshefter". Thommessen plasserer forfatterne inn i den norske litteraturhistorien og samfunnsstriden slik at det aldri er noen tvil om den enkeltes betydning. Etter min mening er det mye som tyder på at Verdens Gangs redaktør bidro sterkt til denne bevisstgjøringen gjennom *NFB*.

5.1 Eftervirkninger

I 1887 utkommer siste bind av *NFB*. Thommessen gjør heller ikke denne gangen rede for årsakene. Faktisk er det lite eller ingenting som tyder på at serien skal bli lagt ned. I mai står følgende notis på trykk: "Gratisbogen kan ikke blive færdig før i Begyndelsen af Juni Maaned. Udgivelsen har taget længer Tid end beregnet. Vor næste Gratisbog vil blive en grei almenfattelig Forklaring af Juryordningen."⁶⁹ Bindet om Johan Sverdrup blir sendt leserne som lovet i juni måned, men noen bok om juryordningen kommer aldri. I stedet finnes det flere indikatorer på en fortsettelse av bibliotekserien. Både *Videnskab for alle* og *Fra Johan Sverdrups Stortingsliv*, nest siste og siste bind, har et ettall etter tittelen. Det ser med andre ord

---

⁶⁹ Verdens Gang nr. 60 (26/5), 1887.

ut som Thommessen har planlagt flere bøker om disse emnene. Imidlertid gis det ikke ytterligere opplysninger før i desember, to måneder etter at Verdens Gang er blitt dagsavis. I en notis med tittelen ”Verdens Gang utvidet”, kan man lese følgende: ”I 1888 medfølger, foreløpig kun hver Maaned, et smukt udstyret, illustreret Tillæg med underholdende og belærende Indhold.”⁷⁰ Det står riktignok ikke noe eksplisitt om *NFB*, men sitatet tyder likevel på at driften av serien er lagt ned til fordel for månedlige tilleggshefter, hefter som ifølge notisen skal ha samme funksjon som *NFB*, med ”underholdende og belærende innhold”. Som lovet står følgende på trykk neste år: ”Med dette Numer [sic] følger ’Illustreret Tillæg til Verdens Gang’ nr. 1.”⁷¹ Det blir aldri gitt noen begrunnelse i avisen for hvorfor disse endringene gjøres. En mulig årsak kan være at Thommessen så et behov for forandring nå som avisen hadde blitt utvidet og utkom daglig. En annen mulighet er knyttet til bibliotekets funksjon. Kanskje den politiske litteraturagitasjonen rett og slett hadde mistet noe av sin betydning? Selv om politiske kamper fremdeles utspant seg, var tiden frem til 1884 den mest opphetede. I 1887 ser det dessuten ut til at Thommessens samarbeid med boktrykker Jensen opphørte. Fra januar 1888 oppgis Verdens Gangs forlag som trykkeri til erstatning for Jensens Centraltrykkeriet. Avisen fikk også nye eiere i 1887:

De Bogtrykker Hans J. Jensen tilhørende fire Femtedeler af Forlagsretten til Verdens Gang er i forgaars kjøbt af Redaktør Thommessen for en halvpart og af to andre Herrer i privat Stilling, hvoraf den ene overtager Bladets Forretningsførerpost, for en Fjerdepart hver (...). Bladet overtages af de nye Eiere fra 1te Oktober.⁷²

Det er nærliggende å tenke seg at enkelte av disse hendelsene – eller kombinasjonen av dem – har vært avgjørende for nedleggelsen av *NFB*. Eller kanskje handler det rett og slett om Thommessens behov for stadig å fornye og modernisere avisen. Bibliotekserien hadde i den forstand muligens gjort sitt.

Flere hendelser inntreffer i 1887, og det påfølgende år, som er interessante for diskusjonen omkring Thommessens bibliotek. 1. august utkommer første nummer av Johan Sørensen's *Bibliothek for de tusen Hjem*. Ifølge Dale nådde disse bøkene vidt utover: ”Det fins vitnemål om at dei opna utsyn hos lesarane til heilt nye verder. Ja, det har truleg aldri komme ein bokserie i vårt land som har gjort eit så stort kulturarbeid som denne” (Dale 1974: 152). Thommessen bruker mye spalteplass i Verdens Gang på å rose Sørensen: ”Det er et saa smukt, saa almennyttigt og rosværdigt Foretagende, at dets Bestaaen bør være vor læsende

---

⁷⁰ Verdens Gang nr. 174 (8/12), 1887.

⁷¹ Verdens Gang nr. 21 (25/1), 1888.

⁷² Verdens Gang nr. 72 (23/6), 1887.

Almenhed en Æressag”.⁷³ Lenger nede i artikkelen blir Sørensen beskrevet som en mann med tro på ”Frihed og Fremskridt”, som en idealistisk folkeopplyser, og bibliotekserien som hans bidrag til dette rosverdige arbeidet. To–tre måneder etter første utgivelse i *Bibliothek for de tusen Hjem*, blir *Dansk Folkebibliothek* etablert. Denne serien fortsatte helt til 1900 og utga for det meste klassikere av Dostojevskij, Molière, Balzac, Shakespeare, Mark Twain og flere. Men også en bok som Pontoppidans *Folkelivsskildringer*, samt Sars og Bjørnson fikk plass i biblioteket. Innholdsmessig ligner denne serien på *Bibliothek for de tusen Hjem*, samt *Ørebibliotheket* som ble stiftet i 1888. Sistnevnte kom til i regi av Albert Cammermeyer, men Cammermeyer og Sørensen planla visstnok seriene omtrent samtidig (Tveterås 1986: 339). Sørensens serie fikk kritikk for å være venstreorientert, Cammermeyers for å være høyreorientert. Kan *NFB* ha vært forbilde for noen av disse seriene?

Det er mye som tyder på at Sørensen og Thommessen kjente hverandre, til tross for at verken Gylseths biografi, eller andre som tar for seg Thommessens bekjentskapskrets, nevner Sørensen. *Politik for Hvermand* ble utgitt på forlaget Huseby & co.limit i 1885. Dette selskapet var tidstypisk en kombinasjon av forlag og bokhandel, og ble startet av Olaf Huseby og Olaf Olsen i 1883. Bokhandelen fikk raskt stempel som venstreorientert og radikal, til tross for at den ifølge Thommessen ikke var ment å være ”bundet i snævre Partihensyn” eller å gjøre seg ”til Redskaber i et enkelt Partis Hænder.”⁷⁴ Da Olsen avbrøt samarbeidet med Huseby i 1885, kom Sørensen inn som forlegger. Huseby tok seg for det meste av sortimentshandelen, Sørensen av forlagsvirksomheten (Tveterås 1986: 331). Sistnevnte var med andre ord forlegger for Thommessens bok. Sørensen var dessuten en god bekjent av Bjørnson, og man kan derfor med meget stor sannsynlighet slå fast at Verdens Gangs redaktør også kjente Sørensen personlig. Sørensen delte Bjørnsons og Thommessens visjon om å utgi billig litteratur til folket. Etter min mening er det mye som tyder på at disse aktørene har gitt hverandre impulser. Med *NFB* var Thommessen først ute, og jeg vil derfor hevde at biblioteket har banet vei for senere serier. Først og fremst for *Bibliothek for de tusen Hjem* – ser man på innholdet i de første numrene er det mange av forfatterne her som først var representert i *NFB*: Bjørnson, Buckle, Rosegger og Sars for å nevne noen – men det er også sannsynlig at både *Dansk Folkebibliothek* og *Ørebibliotheket* har hentet impulser fra Thommessens prosjekt. Jeg begrunner dette også gjennom den store betydningen Verdens Gang hadde på tiden serien ble utgitt. Det ser dessuten ut som andre aviser har fulgt Thommessens eksempel hva gjelder både utseende, innhold og gratistillegg. I 1880

⁷³ Verdens Gang nr. 91 (6/8), 1887.

⁷⁴ Verdens Gang nr. 147 (20/12), 1883.

annonserer for eksempel *Almuevennen* at årets gratistillegg kommer til å være en bok om Grunnloven med ”Potrætter af Eidsvoldsmænd og Prospekt af Eidsvoldsbygningen”.⁷⁵ Med andre ord er boken tilnærmet identisk med bind 2 av *NFB* som utkom året før. Både *Vestlandsposten* og *Folkebladet* har lignende annonser i etterkant av utgivelser i *NFB*. Det ser ut som disse annonsene øker i takt med bibliotekseriens utbredelse. Olav Røgeberg siterer en uttalelse av Thommessen som understøtter dette: ”Vi tror ikke at noe blad har nytt så meget påskjønnelse som *Verdens Gang*. De etteraper oss til høyre og venstre. Vi kan ikke snu oss, utenat det er en eller annen som gjør bevegelsen etter!” (Røgeberg 1957: 22). Dale bidrar også til denne forståelsen av avisens store betydning ved å gjengi en uttalelse av Halfdan Koht: ”Det bladet som kanskje gjorde mest til litterær oppfostring av breie folkelag, var *Verdens Gang*” (Dale 1974: 153). Ser man på avisens litteraturformidling i 1880-årene, er det ikke vanskelig å forstå hva Koht mener. Foruten de største representantene innefor nordisk litteratur, figurerer føljetonger og fortellinger av Charles Dickens, Guy de Maupassant, Emile Zola, Mark Twain og Leo Tolstoj hyppig. Representativt for avisen i denne perioden er også en rekke artikler som omhandler tanker fra europeisk åndsliv. Thommessen bidro på denne måten stort til å åpne vinduene ut mot Europa, og han har også blitt kalt ”Brandes’ fanebærer i Norge” (Thommessen 1991: 19). Hansen konstaterer dessuten at Thommessen nådde toppen av sin yteevne i 1880-årene, og at det nok var da ”hans ord har nådd lengst og funnet sterkest gjenklang” (Hansen 1946: 1). Det er derfor stor sannsynlighet for at enkelte aktører – også utenom avisbransjen – kan ha latt seg stimulere av *NFB*.

---

⁷⁵ *Verdens Gang* nr. 147 (15/12), 1880.

Avslutning

Litteraturens seier

Fremstillingen av forfatterne i *NFB* er alt annet enn nøytral. Thommessen leser konsekvent litteraturen politisk. Hans forståelse demonstreres tydelig i det følgende avsnittet fra Kiellandbindet:

Den norske Litteratur har havt en Hovedandel i at skabe det Liv, som den Stang-Selmerske Kampregjering satte sig det vanvittige Maal at holde nede. Litteraturen havde gravet i Grunden under dem og havde vakt Aander imod dem. Det begyndte med, at ”Synnøve Solbakken” og hendes Følge bar den Kundskab over Land, at ogsaa Bøndernes Liv ejede sin Skjønhed; dette og Sangene gav Folkehøiskolerne Poesi; og fra dem vidt udover øgede det Bondeungdommens Fædrelandskjærlighed og Livsmod. Saa fortsattes med en Litteratur, som i sluttede Rækker forsvarte de Smaa, de Svage, de Sanhedstro, og som for deres Skyld stormede Fordom, Hykleri, Løgn; skjød ned falske ”Samfundsstøtter”, uærlige ”Arbejdsfolk”; ja, Familieportrætter i Storstuen var ikke altid sikre for en Streifkugle; og Familielivet, tænk, endog Sakristiet var ikke længere ”helligt”, hvis der var en Hykler gjemdt derinde. (...) Selvfølgelig prøvede Bagstrævere at kaste Foragt over disse Bøger; men Bøgerne viste sig stærkere end Foragten. Saa stor har derfor Litteraturen i den Sejer, som ble vunden, at uden den havde Sejeren ikke vært mulig.⁷⁶

Sitatet oppsummerer i det store og hele Thommessens hensikt med prosjektet *Norsk Folkebibliothek*, og viser dessuten hvor stor betydning han faktisk tillegger litteraturen. For det første trekker han frem titler av Bjørnson, Ibsen og Kielland som noe av det største og viktigste innefor norsk litteratur og innpasser dem i Venstres politiske ideologi. På den ene siden har man altså Venstre, litteraturen og sannheten – det gode, sanne og riktige – mens den andre siden består av Høyre, kristendommen, løgneren og hykleriet. For det andre fremheves nasjonsbygging og opplysning. Det nasjonale, i form av ”Fædrelandskjærlighet” og ”Livsmod”, går hånd i hånd med opplysning og utvikling, her i form av folkehøyskolen. Litteraturen skal *brukes*, hevder Thommessen. Han fremmer altså ikke litteraturen for dens egen skyld; dette demonstreres tydelig av måten forfatterne blir fremstilt på i *NFB*. Dikterne er redningsmenn: De skal bygge et nytt og bedre samfunn basert på frihet, likhet og opplysning. Litteraturen blir *dagsaktuell*, noe som forsterkes av den konteksten avisen etablerer for den.

---

⁷⁶ *NFB* bind 15 II, s. 10–11.

Bibliotekserien var også sterkt knyttet til avisen fordi det var i Verdens Gangs spalter at redaktør og lesere kunne føre en dialog. Denne interaksjonen fikk igjen følger for produksjonen av enkeltbind. I Thommessens fremstilling er litteraturen noe som angår folk her og nå, og som har en enorm påvirkningskraft på samfunnsutviklingen. Som Verdens Gang først og sist var preget av sin redaktørs personlige stemme, var også bibliotekserien utelukkende Thommessens prosjekt. I en av sine barndomsskildringer gir redaktøren uttrykk for at han angret på at han aldri fikk skrevet sine erindringer: ”Jeg har dessverre ingen samtidige optegnelser [sic] gjort og aldri ført noen dagbok.” (Thommessen 1935: 9). Gjennom å studere avisen og *NFB* får man allikevel dannet seg et godt inntrykk av hans karakter, personlighet og usedvanlig sterke engasjement. Det er nettopp dette som skiller *NFB* fra senere bibliotekserier som den har banet veien for. Ingen av disse har en like personlig og tilstedeværende redaksjonell stemme, med en tydelig hensikt utover det å få folk til å lese. Thommessen ønsket å opplyse folket, og gjennom distribusjonsmåten lyktes han med å nå ut til befolkningens brede lag. Bøkene skulle leses og brukes, og mye tyder på at de ble nettopp det. Som Johs. A. Dale så riktig bemerker, består ikke den norske lesningshistorien utelukkende av de bøkene som blir omtalt i litteraturhistoriene: ”Det fans også særskilde litteraturslag som i dag er stort sett bortgløymde, men i si tid vart mykje lesne” (Dale 1974: 135). Denne glemte litteraturen fortjener større oppmerksomhet. Det gjør også Thommessens innsats som idealistisk litteraturformidler. Bibliotekserien kan ses på som hans ønske om å gå i Wergelands fotspor, ved å beskytte de små og svake i samfunnet gjennom opplysning. *Norsk Folkebibliothek* er med andre ord hans forsøk på utjevning av basis og overbygning. For å lykkes i dette, utfordrer han gjentatte ganger både et romantisk litteratursyn og samtidsforfatterens rettigheter. Han unnlot heller ikke å ta snarveier: Tveterås forteller at Hegel mottok et brev fra Verdens Gang i forbindelse med utgivelsen av Bjørnsonbindet, hvor Thommessen ikke én eneste gang spør om tillatelse til å trykke boken, men derimot oppfordrer Hegel om å tegne en annonse i det kommende bindet (Tveterås 1964: 166). Når det gjaldt kampen for frihet, likhet og opplysning, kunne tydeligvis intet middel ligge uprøvd.

Appendiks

Norsk Folkebibliothek – en innholdsfortegnelse

Bind 1

Tittel: Mangler

Utgivelsesår: 1879

Sideantall: 116 sider + 7 sider "Bekjendtgjørelser".

Trykkeri: H. J. Jensens Bogtrykkeri

Innhold

- "Henrik Wergeland"
- "Smaasnutter av H. Wergeland"
  - "Oplysningens Værd (af Opmuntring til Almuen at sørge for sin Oplysning)"
  - "Forbrydelser mot Dyrene. En historie af de Tusinde"
  - "Væggegrønt"
  - "Om syndig og smudsig Tale"
  - "Væverpigen"
  - "Stortingets Opløsning i 1836"
  - "Af Nordmandens Katekismus. Om de tretten Egenskaber, som udfordres til et ret og fulstændigt Menneske"
- "En Kamp på Havets Bund"
- "Lande og folk"
  - "Island"
  - "Silkeavlen"
  - "Indvaanerne i det største Høiland"
  - "Det irske Folks Fattigdom"
  - "Holland"
- "Et Digt af gamle Stortingsmand Veseth"
- "Naturhistoriske Smaastykker"
  - "Koloradobillens Fiende"
  - "Maurekrige"
- "Om Skiløbningen i øvre Telemarken"
- "Landbrug"
- "En Sporvogn i Kristiania"
- "Avholdssagen er en Samfundssag"
- "Kristiania Fiskebrygge"
- "Den gule Feber i Vestindien"
- "Møllergutten"
- "Underlige Leveveje"
- "Jotunhejmen"
- "Spanske Svarten. Efter Aug. Blanche"
- "En Kamp mellom en Elefant og et Næsehorn"
- "Historien om de femti Skilling. Af Eugene Chabette"

Bind 2

Tittel: *Norges Grundlov samt Smaastykker om dens Tilblivelse, Fortolkning og rette Brug*

Utgivelsesår: 1879

Sideantall: 106 sider + 5 sider "Bekjendtgjørelser"

Trykkeri: H. J. Jensens Bogtrykkeri

Innhold

- "Fædrelandssang" av Bjørnstjerne Bjørnson
- "Selvstyre og Folkefrihet. Af Afdøde Advokat B. Dunker"
- "Om en fri Styrelse. Efter Charles Nordhoff"
- "Borgerpligt. (Ligesaa)"
- "Norges Grundlov"
  - "Forskjellige slags Forfatninger"
  - "Hvorledes ble vor Grundlov til?"
  - "Professor Sverdrup og Prins Kristian af Henrik Wergeland"
  - "Den store Bededag, 25. Februar 1814 af Henrik Wergeland"
  - "Kristian Magnus Falsen. Grundlovens Fader"
  - "Norges Storting af Henrik Wergeland"
  - "Stemmeret"
  - "Valgmandsvalg og Stortingsvalg"
- "Korte Bemærkninger samt Forklaring af fremmede Ord som forekommer i Grundloven"
- "Det er din Pligt som norsk Borger"
- "Om Eden til Forfatningen. (Af en Præst)"
- "Foreningen med Sverige"
- "Den øverste Myndighed"
- "Norges Pengepung"
- "Den lovgivende Magt"
- "Direkte og indirekte Valg"
- "Norges Grundlov" (§§ 1–112)

Bind 3

Tittel: *Norske Forfattere*

Utgivelsesår: 1880

Sideantall: 96 sider

Trykkeri: Centraltrykkeriet

Innhold

- "Norske Forfattere"
- "Den oldnorske Litteratur"
- "Visdomssprog af den ældre Edda"
- "Njaals Indebrænding. Billede af Livet paa Island Aar 1011. Af Njaals Saga. (Oversat af Sommerfelt.)"
- "Folkedigtningen"
- "Det lærde Tidsrum"

- "Absalon Pedersen"
  - "Norges Forfald" av A.P.
- "Peder Clausen"
- "Dorthe Engelbretsdatter"
  - "Om onde Tunger" av D.E.
  - "Aftensang" av D.E.
- "Peder Dass"
  - "Guds Storhed" av P.D.
  - "Sommer og Vinter i Nordland" av P.D.
  - "Ulykker paa Sjøen" av P.D.
  - "Om Sjø-Ormen" av P.D.
- "Ludvig Holberg"
  - "Den norske Folkekarakter" av L.H.
  - "Tro og Liv" av L.H.
  - "Kaffe og Tobak" etter L.H.
  - "Om mange Prædikener" av L.H.
  - "Om Kvinden" av L.H.
- "Det norske Selskab"
- "Johan Herman Wessel"
  - "Hundemordet" av J.H.W.
  - "Smeden og Bageren" av J.H.W.
  - "Smaavers" av J.H.W.
- "Johan Nordal [sic] Brun"
  - "Egenkjærlighed" av en tale av J.N.B.
  - "Af en Tale av Biskop Brun ved Hosanger Kirkens innvielse i aaret 1796"
  - "Hus og Hjem" av en tale av J.N.B.
- "Claus Frimann"
  - "Hva man kan blive" av C.F.
  - "Den norske Fiskers Sang" av C.F.
- "Jonas Rein"
  - "Til Haabet" av J.R.
  - "Bonden og Oplysningen" av J.R.
- "Jens Zetlitz"
  - "En norsk Mands Sang" av J.Z.
- "Edvard Storm"
  - "Guds Forsyn" av E.S.
  - "Nils Lembaks Vise" av E.S.

Bind 4

Tittel: *Lægebog for Folket. Efter de beste Kilder. Grundtræk af Sundhedslæren samt Raad for de almindeligst forekommende Sygdomme, i alfabetisk orden*

Utgivelsesår: 1880

Sideantall: 108 sider + 4 sider "Bekjendtgjørelser"

Trykkeri: Centraltrykkeriet

Innhold

- "A–Æ"

- "Om Næringsmidlerne. Efter Dr. Wilh. Uhrstrøm"
- "Øiets Sygdomme. Efter Aug. Thorman"
- "Ørets Sygdomme. Efter Aug. Thorman"
- "Naturlig Liv. Naturlig Død. Af Dr. Richardson"
- "Hjertet. Efter F. Golg"

Bind 5

Tittel: *Norske Digtere efter 1814 I*

Utgivelsesår: 1881

Sideantall: 110 sider

Trykkeri: Centraltrykkeriet

Innhold

- Innledning
- "Konrad Nikolai Schwach"
  - "Til Norges første Dampskib 'Konstitutionen'" av K.N S.
- "Maurits Kristoffer Hansen"
  - "Menneskets Lod" av M.H.
  - "Luren" av M.H.
- "Henrik Anker Bjerregaard"
  - "Sang til Friheden" av H.A.B.
- "Henrik Wergeland. Opptrykt efter NF 1ste Bind"
  - "Wergeland og 'den simple Mand'. Af H. Schwanenflügel"
  - "Wergeland som 'Statsborgerens' Redaktør. Af H. Schwanenflügel"
  - "Wergeland paa Dødslejet. Af H. Schwanenflügel"
  - "Henrik Wergeland – Banebryderen. Af Bjørnstjerne Bjørnson"
- "Udvalg af Wergelands Skrifter"
  - "Nordmandssang"
  - "Til Norges trefarvede Flag"
  - "Til Herman Foss"
  - "Politiske Fabler": 1. "Æslet og Hesten". 2. "Træets Rod og Top". 3. "Froskene og Solen". 4. "Bonden og Ormen"
  - "Skyttersang"
  - "Fædrelandet og den fri Presse"
  - "Trykkefriheden"
  - "Hjertet styrkes ved at lide"
  - "Sandheden sejrer!"
  - "Siste reis. Skrevet paa Dødslejet"
  - "Almenaand"
  - "Spræt i Vasfat"
  - "Friheden selvvunden"
  - "Af Wergelands Tale ved Krohgstøttens Afsløring 17de Mai 1833"
  - "Fremad!"
  - "Syttende Mai"
  - "Skildringer fra Hytterne": 1. "Julekvællen hos Gjenboerne" 2. "Den fattiges Kirkegang. Opdragelse i Kjeltringsstel" 3. "Daarlighed og Forbrydelse deler Følger sammen" 4. "Hyttes Skjønhed"
  - "Mit stolteste Øjeblik"

- ”Exekution – Auktion – Exekution – Auktion” 3 kapitler
- ”Sanhedens Armé”
- ”Forsvenskningslyster. I anledning af at den norske Løve var preget paa svenske Sølvdalere”
- ”Kongedømmets Oprindelse. Af ’Mennesket’”
- ”Til min Gyldenlak”
- ”Norges politiske Forsvinden”
- ”Paa Hospitalet”
- ”Efter Døden”
- ”Fortid og Nutid”

Bind 6

Tittel: *Smaaestykker af blandet Indhold*

Utgivelsesår: 1881

Sideantall: 102 sider + 10 sider ”Bekjendtgjørelser”

Trykkeri: Centraltrykkeriet

Innhold

- ”Ridende Fugle”
- ”Lidt om Vand”
- ”Muldvarpen”
- ”Diamantsliberier i Amsterdam”
- ”Livets Mangfoldighed” av C. Flammarion
- ”Japaneserne”
- ”Menneskets Levetid og dennes Vilkaar”
- ”Et Sammentræf med en Græshoppersværme i Transvaal”
- ”Kongedyrkelse paa Madagaskar”
- ”Lidt om Krydderier”
- ”En Modedame fra Afrika”
- ”Af Irlands Lidelseshistorie”
- ”Uvidenhed og Stilstand” av H. T. Buckle
- ”Syns-skuffelse”
- ”Stat” av O. Thommessen
- ”Ejendommen” av O. Thommessen
- ”Jordormene. (Efter Charles Darwin)”
- ”Sanserne” av J. Moldenhamer
- ”Grundlovens Fortolkning”
- ”Penge”
- ”Kristendommens første Tider” etter Cecare Cantù
- ”Hva de Lærde mener om Jordens Indre” etter ”Naturen”
- ”De Forviste i Sibirien”

Bind 7

Tittel: *Vejen til Lykke og Fremgang. Bearbejdelse efter William Mathews. Professor ved Universitetet i Chicago*

Utgivelsesår: 1882

Sideantall: 99 sider + 13 sider "Bekjendtgjørelser"

Trykkeri: Centraltrykkeriet

Innhold

1. "Medgang og Modgang"
2. "Held og Uheld"
3. "Valg av Livsstilling"
4. "Omsorg for Legemet"
5. "Samlet Kraft"
6. "Selvtillid"
7. "Agtpaagivenhed paa Smaating"
8. "Praktisk Sans"
9. "Snarraadighed og Bestemthed"
10. "Omgang med Mennesker"
11. "Veie og Midler"
12. "Hvil og pas paa Tiden!"
13. "Penge"
14. "Hvile"
15. "Sand og falsk Fremgang"
  - "Om at spise og drikke" av Dr. Fr. Hoeber
  - "Spedalskhed og Tæring"
  - "De Dødsdømtes Vidne"
  - "Naturvidenskabelige Vidundere ("Naturen")"

Bind 8

Tittel: *Norske Digtere efter 1814 II*

Utgivelsesår: 1882

Sideantall: 112 sider + 18 sider "Bekjendtgjørelser"

Trykkeri: Centraltrykkeriet

Innhold

- "Johan S. Welhaven"
  - "Striden mellom Wergeland og Welhaven" av J. E. Sars
  - "Wergeland og Welhaven" av H. Schwanenflügel
  - "Af 'Norges Dæmring'" av J.S.W.
  - "Norske Byer" av J.S.W.
  - "Udestængning fra Kulturen" av J.S.W.
  - "Fremtidssyn" av J.S.W.
  - "Om politiske Prædikener" av J.S.W.
  - "Til Ole Bull" av J.S.W.
  - "Nehemias" av J.S.W.
  - "Ludvig Holberg" av J.S.W.
  - "Højmesse" av J.S.W.

- "Afholds-Sang" av J.S.W.
- "For Norges Seilere". Tale av Welhaven i Arendal 1859
- "Christian Monsen"
  - "Eidsvoldsmændene" av C.M.
  - "Emigrantens Hjemve" av C.M.
  - "Valg" av C.M.
  - "Simpelt og fornemt" av C.M.
- "Sylvester Sivertson"
  - "Stortinget" av S.S.
  - "Valgball" av S.S.
  - "Statsraadet" av S.S.
- "Andreas Munch"
  - "St. Mikael's Hule i Bjerget" av A.M.
  - "Kristi Blodsdraabe" av A.M.
  - "Morgensang for Norge" av A.M.
  - "Domine, quo vadis?" av A.M.
- "P.A. Jensen"
  - "Skoleaarets Slutning" av P.A.J.
  - "Folket seirer!" av P.A.J.
- "Jørgen Moe"
  - "Truls og Inger" av J.M.
  - "Den syge Gut i Redalen" av J.M.
  - "Biskop Arup" av J.M.
- "Peter Christian Asbjørnsen"
  - "En Tiurleg i Holleia" av P.C.A. med sitat av Jørgen Moe

Bind 9

Tittel: *Norsk Samfundslære ved O. Thommessen. Første Del.*

Utgivelsesår: 1883

Sideantall: 104 sider + 8 sider "Bekjendtgjørelser"

Trykkeri: Ukjent

Innhold

- "Grundlovens Tilblivelse"
- "Grundlovens Fortolkning"
- "Den norske Stat og dens Grænser"
- "Foreningen med Sverige"
- "Den udøvende Magt"
- "Den lovgivende Magt"
- "Borgernes personlige Frihed. Trykkefrihed"
- "Grundlovens forandringer"

Bind 10

Tittel: ”Luther og Reformationen. I Anledning 400-aarsdagen efter Luthers Fødsel”

Utgivelsesår: 1883

Sideantall: 101 sider + 11 sider ”Bekjendtgjørelser”

Trykkeri: Centraltrykkeriet

Innhold

- Innledning
- ”Luther og Reformationen”
- ”Kirkens Tilstand omkring aar 1500”
- ”Martin Luther”
- ”Luther i Worms af G. J. Stenersen”
- ”Paa Vejen fra Wartburg efter L. Schrøder”
- ”Bondekrigen – Statskirken efter Professor E. Holm”
- ”Luthers Død”
- ”Den lutherske Reformations Indførelse i Norge af Andr. Faye”
- ”Smaasnutter af Luthers Skrifter”
  - ”De 95 Sætninger”
  - ”Selvagtelse”
  - ”Tidens gode Benyttelse”
  - ”Skinhellighed”
  - ”Om Ordgyderi og Sladder”
  - ”Om Krig”
  - ”Fordragelighed mot Anderledestroende”
  - ”Advarsel mot Dyreplageri”
  - ”Borgerdyd og Almenaand”
  - ”Om offentlig og privat Gudstjeneste, samt om Søndagens helligholdelse”
  - ”Gudstjenestens Ordning”
  - ”Fyrsterne”
  - ”Til Fyrsterne og Herrene (under Bondekrigene)”

Bind 11

Tittel: *Norske Digtere efter 1814 III*

Utgivelsesår: 1884

Sideantall: 98 sider + 14 ”Bekjendtgjørelser”

Trykkeri: Centraltrykkeriet

Innhold

- ”Bernhard Herre”
  - ”Føstretiden” av B.H. ”En Jægers Erindringer”
- ”Claus Pavel Riis”
  - ”Studenterviser” I–III av C.P.R.
  - ”Julesange” I–III av C.P.R.
- ”Magnus Brostrup Landstad”
  - ”Til Salmedigteren M.B. Landstads Minde af Kirkesanger J. Olassen”
  - ”Hr. Oles Træ” av M.B.L.

- "Et Sognebud" av M.B.L.
- "Vore Sømænd" av M.B.L.
- "Professor Georg Sverdrup. Død 8de Decbr. 1850" av M.B.L.
- "Harald Meltzer"
  - "Agtelse for Edens hellighed" av H.M.
  - "En godmodig Mand" av H.M.
  - "En Indbrudstyv og hans Son" av H.M.
  - "Drukkenskab" av H.M.
- "William Andreas Wexels"
  - "Gud hører Hjertes Raad" av W.A.W.
  - "Bøn" av W.A.W.
  - "Dies iræ, dies illa (med en ældre Oversættelse af den berømte Prosa de mortuis for Øie)" av W.A.W.
- "Ole Vig"
  - "En Kristens Bekjendelser" av O.V.
  - "Lov og Liv" av O.V.
  - "Embedsmænd og norsk Maal" av O.V.
  - "Frihed i Troessager" av O.V.
- "Nikolai Ramm Østgaard"
  - "De to Fæsterpiger" av N.Ø.

Bind 12 I

Tittel: *Norsk Samfundslære ved O. Thommessen. Andre Del: Kommunalforfatningens Grundtræk*

Utgivelsesår: 1884

Sideantall: 58 sider + 14 "Bekjendtgjørelser"

Trykkeri: Centraltrykkeriet

Innhold

- Innledning
- "Landet"
  - "Herredets Grænser"
  - "Herredsstyrelsens Ordning"
  - "Herredsstyrelsens Opgave"
  - "Formandsskabet"
  - "Repræsentantskabet"
  - "Ordføreren"
  - "Herredsstyrelsen og Statens Embetsmænd"
  - "Amtsformandskabet (Amtstinget)"
  - "Amtstingets Ordning"
  - "Amtsudvalget"
  - "Amtstingets Opgave"
- "Byerne"
  - "Fattigvæsenet"
  - "Stat og Amt"
  - "Hjemstavsret"
  - "Skolevesenet"
  - "Den større Skolekommune"

- "Den mindre Skolekommune"
- "Skolekredsen"
- "Skolepligt"
- "Om Skolernes Bestyrelse og Opsyn"
- "Lærernes Ansættelse, Afskedigelse og Lønning"
- "Lærernes Lønning"
- "Vejvæsenet"
  - "Jernbanerne"
- "Beskatningen"
  - "Ejendomsskat"
  - "Personskatten paa Formue og Intægt"
  - "Ligningskommiskionen"
  - "Ligningen"
  - "Klager over Ligningen"
  - "Om Paaanke af Ligningskommiskionens Kjendelser"
  - "Falske Klager"

Bind 12 II

Tittel: *Fortællinger af P. R. Rosegger. Oversat fra Tysk.*

Utgivelsesår: 1884

Sideantall: 32 sider

Trykkeri: Centraltrykkeriet

Innhold

- "En Jule-Fortælling"
- "Tjenestepigen"
- "Saamanden"
- "Min eneste Søn"

Bind 13 I

Tittel: *Fortællinger af Pietäri Päivärinta*

Utgivelsesår: 1885

Sideantall: 31 sider + 1 side "Bekjendtgjørelser"

Trykkeri: Ukjent

Innhold

- "Pietari Päivärinta"
- "Husmand-Maijn"
- "Et lægdslem"

Bind 13 II

Tittel: *Minde om Stortinget 1882–1885*

Utgivelsesår: 1885

Sideantall: 74 sider + 6 sider "Bekjendtgjørelser"

Trykkeri: Centraltrykkeriet

Innhold

- Oversikt over Stortingets medlemmer
- "Rigsrettens Lagtingsmedlemmer"
- "En Oversikt. Af V. Ullmann"
- "Folketoget den 29de Juni 1884"
- "Statsraadernes første Møde i Stortinget"

Bind 14

Tittel: *Norske Digtere efter 1814 IV*

Utgivelsesår: 1885

Sideantall: 100 sider

Trykkeri: Ikke oppgitt

Innhold

- "Bjørnstjerne Bjørnson"
  - "Bjørnson som Digter"
  - "Bjørnson som Politiker. Af Georg Brandes"
  - "Bjørnson i Privatlivet. Brudstykke efter en svensk Bog om Bjørnson"
- "Af Bjørnsons Skrifter"
  - "Mit Følge"
  - "Til min Far (da han tog Afsked)"
  - "Til Johan Sverdrup"
  - "Ole Gabriel Veland"
  - "Til Statsraad Stang!"
  - "Ved et Lag for Professor L. Kr. Daa"
  - "Opsang for Friheds-Folket i Norge"
  - "Til Missjonær Strefsrud i Santalistan"
  - "En Sangers Kald"
  - "Salme"
  - "Blakken"
  - "Brødrene"
- "Af Bjørnsons Taler"
  - "Vore Fædre (1869)"
  - "Harald Hårfagres Minde. Tale ved Festen til Fædrenes Minde i Kristiania Januar 1870"
  - "Vær i Sandhed! Tale holdt i Studentersamfundet 31te Okt. 1877"
  - "Ole Bull. Tale ved Ole Bulls Jordefærd i Bergen Aug. 1880"
  - "Henrik Wergeland. Tale ved Afsløringen av Henrik Wergelands Monument i Kristiania 17de Mai 1881"
- "Forskjellige Smaastykker"
  - "Schweigaard og Wergeland (1870)"

- ”Tre Bladartikler”
  1. ”Det kongelige Diktamen i Anledning Rigsrettsdommen (VG 25de Mars 1884)”
  2. ”Da Telegrammet kom (5de April 1884)”
  3. ”Aprilministeriet (8de April 1884)”

Bind 15 I

Tittel: *Stortinget 1886–1888*

Utgivelsesår: 1886

Sideantall: 44 sider + 4 sider ”Bekjendtgjørelser”

Trykkeri: Centraltrykkeriet

Innhold

- ”Stortinget 1886–1888”
- ”Nytaarsrim til Rektor Steen” av Bjørnstjerne Bjørnson (1886)

Bind 15 II

Tittel: *Norske Digtere efter 1814 V*

Utgivelsesår: 1886

Sideantall: 63 ½ side + ½ side ”Bekjendtgjørelser”

Trykkeri: Centraltrykkeriet

Innhold

- ”Alexander Kielland”
  - ”Digterne og vor politiske Kamp”
  - ”Kielland og Smaafolket”
  - ”Præsident Steens Tale i Stortinget den 15de Mai 1886 angaaende Digtergage for Alexander Kielland”
- ”Af Kiellands Skrifter”
  - ”Haugianerne og Præsterne (af ”Skipper Worse”)”
  - ”En vestlandsk By (af ”Skipper Worse”)”
  - ”Vaaren (af ”Arbeidsfolk”)”
  - ”En god Samvittighed (af ”Nye Noveletter”)”
  - ”Der holdes Ting (af ”Arbeidsfolk”)”

Bind 16 I

Tittel: *J. E. Sars: Diplomatiske Sagers Behandling*

Utgivelsesår: 1886

Sideantall: 31 sider

Trykkeri: Centraltrykkeriet

Innhold

- ”Norges Venstreforenings Resolution angaaende de diplomatiske Sagers Behandling. En Redegjørelse av Professor J. E. Sars”

1. "Hovedpunkter af Spørsmålets Historie indtil den svenske Rigsdags Beslutning 1885"
2. "Den svenske Rigsdags Beslutning af 12te Marts 1885"
3. "Forhandlinger mellom den norske og svenske Regjering. Stortingets Dagsorden af 21de Juni 1886"
4. "Spørsmålets Stilling i det nærværende Øieblik, og hvilke Krav den retter til os"

Bind 16 II

Tittel: *Videnskab for alle I. I Himmel og paa Jord. Naturskildringer af Camille Flammarion*

Utgivelsesår: 1886

Sideantall: 64 ½ side + 8 ½ side "Bekjendtgjørelser"

Trykkeri: Centraltrykkeriet

Innhold

- "Sommernatten"
- "Livet paa andre Kloder"
- "Fjeldenes Arbejde"
- "Nattergal-Redet"
- "Verdensaltets Bøn"
- "Rejse i Ballon"
  - "Blant Skyerne"
  - "Stillheden og Ensomheden i Højden"
  - "Nattlig Luftfærd"
- "Kometen"
- "Solens Luer"
- "Menneskenes Dumhed"
- "Jordens første Dage"
- "Uendelighedens Sole"

Bind 17

Tittel: *Fra Johan Sverdrups Stortingsliv I*

Utgivelsesår: 1887

Sideantall: 99 ½ side + 5 ½ side "Bekjendtgjørelser"

Trykkeri: Centraltrykkeriet

Innhold

- "Johan Sverdrups Fader"
- "Professor Georg Sverdrup"
- "Caroline Sverdrup, født Sørensen"
- "Johan Sverdrup"
  - "Sverdrups første Tale i Stortinget"
  - "Statsraadssagen"
  - "Arbejdersagen"
  - "Arbejderbevægelsen i Norge af Zakarias Hermansen"
  - "Fra Stortingsmødet 18de Juli 1851"

- "F. G. Lerche"
- "Ole Gabriel Ueland"
- "Harro Harrings Sag"
- "Anton Martin Schweigaard"
- "Stemmerettens Udvidelse"
- "Søfartsloven"
- "Jurysagen i 1854"
- "De fængslede Ledere af Arbejderbevægelsen"
- "En gammel Valgmand"
- "John Neergaard"
- "Gaardbruger Hans Grimelund"
- "P. K. Gaarder"
- "Et Mindeblad"

Litteratur

- Album af nyere norske Digtere*. 1859. Christiania
- Anderson, Benedict. [1983]. 1996. *Forestilte fellesskap*. Oversatt av Espen Andersen. Oslo.
- Aarnes, Sigurd Aa. 1991. "Og nevner vi Henrik Wergelands navn". *Wergeland-kultusen som nasjonsbyggende faktor*. Oslo
- Bø, Gudleiv. 1998. "Land og lynne – norske diktere om nasjonal identitet". *Jakten på det norske*. Red. Øystein Sørensen. Oslo, s. 112–24
- Dale, Johs. A. 1974. *Litteratur og lesning omkring 1890*. Oslo
- de Vibe, Astrid. 1988. "Underholdningslitteraturen 1840–1900". *Norsk kvinnelitteraturhistorie* bind 1. Red. Irene Engelstad m.fl.. Oslo, s. 84–97
- Eide, Elisabeth. 2006. "Norske boksamlinger på 1800-tallet". *Nordisk tidsskrift för bok- och bibliotekshistoria*, s. 70–97
- Eide, Martin. 2000. *Den redigerende makt. Redaktørrollens norske historie*. Kristiansand
- Fossen, Marie. 1996. *Fra knyttnevepolitikk til samling om forhandling. Forholdet mellom Verdens gang og Venstre 1893–1903*. Hovedoppgave i historie. Universitetet i Bergen
- Gylseth, Christopher Hals. 2006. *En forbannet svartsmusket redaktør! Olav Thommessen og hans tid*. Oslo
- Halvorsen, J.B. 1885–1908. *Norsk Forfatter-Lexikon 1814–1880. Paa Grundlag af J. E. Krafts og Chr. Langes "Norsk Forfatter-Lexikon 1814–1856"*. Kristiania
- Hansen, Halfdan. 1946. *Redaktør O. Thommessen og 1880-årenes politiske kamper*. Hovedoppgave i historie. Universitetet i Oslo
- Høyer, Svernik. 1995. *Pressen mellom teknologi og samfunn. Norske og internasjonale perspektiver på pressehistorien fra Gutenberg til vår tid*. Oslo
- Haarberg, Jon. "Utgivelsen av norsk litteratur på 1700- og 1800-tallet". *Geschichte der skandinavischen Edition*. Red. Paula Henriksson og Christian Janss. Upublisert manus, utgis i 2009.
- Jacobsen, Gunnar. 1983. *Norske boktrykkere og trykkerier gjennom fire århundrer 1640–1940*. Oslo
- Jensen, Magnus. 1963. *Norges historie. Unionstiden 1814–1905*. Oslo
- Jensen, Magnus. 1965. *Norges historie. Fra 1905 til våre dager*. Oslo

- Klungesøyr, Anne Berit. 2008. "En kortfattet hendricopedie." *Bokvennen* nr. 3, s. 18–27
- Mjeldheim, Leiv. 1984. *Folkerørsla som vart parti. Venstre frå 1880 åra til 1905*. Oslo
- Nøding, Aina. 2006. "DVD for en tier og litteratur for en skilling – hva gjør film og litteratur i pressen?" *Arr. Idéhistorisk Tidsskrift* nr. 1. Oslo, s. 43–51
- Rem, Tore. 2002. *Forfatterens strategier. Alexander Kielland og hans krets*. Oslo
- Rem, Tore. 2005. "Bjørnson, bønder og lesning – om gotiske meningsdannelser". *Edda* nr. 3, s. 245–55
- Rem, Tore. 2006. "Bokhistoriske bidrag til litteraturhistorien: Eksempelet Ibsen". *Nordisk tidsskrift för bok- och bibliotekshistoria*, s. 99–115
- Røgeberg, Olav. 1957. "O. Thommessen". *Store norske journalister*. Red. Bernt Hjejle og Hakon Stanrup. København, s. 17–30
- Seip, Anne-Lise. 1998. "Det norske 'vi' – kulturnasjonalisme i Norge." *Jakten på det norske*. Red. Øystein Sørensen. Oslo, s. 95–111
- Skyum-Nielsen, Erik. 1996. "Det oversatte bibliotek. Om klassikerserier på dansk i fortid og fremtid". *Bogens verden* nr. 6, s. 342–44
- Slagstad, Rune. 1998. *De nasjonale strateger*. Oslo
- Sørensen, Øystein. 1984. *1880-årene. 10 år som rystet Norge*. Oslo
- Sørensen, Øystein. 1998. "Hegemonikamp om det norske. Elitenes nasjonsbyggingsprosjekter 1770–1945." *Jakten på det norske*. Red. Øystein Sørensen. Oslo, s. 17–48
- Thommessen, Henrik P. 1991. *Verdens Gang og redaktør O. Thommessen – fra Johan Sverdrup til Christian Michelsen. En analyse av redaktørens politiske bevegelse fra det "rene" Venstre til borgerlig samling*. Hovedoppgave i historie. Universitetet i Trondheim
- Thommessen, O. 1885. *Politikk for Hvermand. Statsforfatningen, Statsforvaltningen og Kommunalforfatningens Grundtræk*. Kristiania
- Thommessen, O. 1935. *Barneminner*. Oslo
- Thue, H.J. (red.) 1847. *Norsk Anthologi*. Kjøbenhavn
- Tveterås, Harald L. 1964. *Norske forfattere på danske forlag 1850–1890. Den norske bokhandels historie*, bind 2. Oslo
- Tveterås, Harald L. 1965. *Litteratur og lesning*. Oslo
- Tveterås, Harald L. 1986. *Bokens kulturhistorie. Formet av forfattere, forleggere, bokhandlere og lesere 1850–1890. Den norske bokhandels historie*, bind 3. Oslo

- Tøsse, Sigvart. 1997. *Kunnskap, danning og opplysning. Kunnskapssyn og dannelsesideal i norsk folkeopplysning på 1800-tallet*. Trondheim
- Tøsse, Sigvart. 2004. *Frå folkeopplysning til vaksenopplæring*. Dr.philos.-avhandling, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Trondheim
- Vinje, A.O. 1993. [1916]. *Skrifter i samhug*, bind 1. Utg. Olav Middtun. Oslo, s. 238–39
- Øksnevad, Reidar. 1954. "Verdens gang" og norsk litteratur 1868–1910. *En bibliografi*. Oslo